

LUNDS
UNIVERSITET

Export processing zones, zoner med egna regler för handel

En studie om zonernas roll i Asien och Centralamerika

Anna Lindqvist

Institutionen för kulturgeografi
och ekonomisk geografi
SGEK01
HT10

Examinator: Yahia Mahmoud
Handledare: Franz-Michael Rundquist

Innehållsförteckning

Inledning	1
Definitioner – EPZ och humankapital	1
Huvudsyften med EPZ	2
Frågeställning och syfte	2
Avgränsningar och val av länder	2
Geografisk förankring	3
Teori	4
Export processing zones – hur de ska fungera	4
Ekonomisk teori – frihandel, komparativa fördelar och ekonomiska vinster/förluster med EPZ	4
Genusteori – ramverk för kvinnans traditionella roll	5
Metod och material	6
Kritik metod och material	6
Empiriskt material – Presentation av aspekter	8
Ekonomi och utveckling	8
Boende, säkerhet, miljö och hälsa	9
Kvinnors självbestämmande och fattigdom	9
Teknologi	10
Diskussion	11
Ekonomi och utveckling	11
Ekonomi	11
Utveckling	14
Boende, säkerhet, miljö och hälsa	17
Kvinnors självbestämmande och fattigdom	20
Självbestämmande	20
Fattigdom	23
Teknologi	25
Kritik mot export processing zones	27
Slutsats och kommentarer	29
Ekonomi och utveckling	29
Boende, säkerhet, miljö och hälsa	29
Kvinnors självbestämmande och fattigdom	30
Teknologi	31
Sammanfattning	32
Referenser	33

Inledning

I många länder i världen som vi i väst anser underutvecklade finns *Export Processing Zones*, EPZ. Några är belägna i Filipinerna, Taiwan, Honduras och Mexiko. I zonerna är det främst tyg- och textilindustrier som dominerar, tillsammans med el och elektronik (Jenkins et al 1998: 3). EPZ är speciella områden som har egna lagar för import av råvaror och sedan även försäljning av de färdiga produkterna (Johansson - Nilsson 1997: 2115). Zonerna har varit omdebatterade huruvida de är bra för utvecklingen i sina värdländer och om de är källan till vissa länders snabba utveckling. Vissa asiatiska länder sägs ha haft en fördel i sin utveckling genom att ha zonerna i landet. Av just detta skäl är de intressanta att studera i en uppsats, huruvida de påverkar sina värdländer. Ett antal aspekter har valts för detta, till exempel kvinnors självbestämmande, fattigdom, teknologiöverföring, miljö och ekonomi. Ett exempel är Taiwan som var slitet och nedgången innan de fick sin EPZ och sedan dess har landets infrastruktur fått ett ansiktslyft. Landet blev lite mer lyxigt (United Nations 1985: 67, 69, 70). Honduras hade de högsta skatterna och tarifferna i Centralamerika 1990 men bara 5 år senare hade landet de lägsta. Landet fick smeknamnet Maquila Republic (McCallum 2011:9). Ett av målen med EPZ är att dra till sig investerare, och det ger arbetslösa en chans att tjäna egna pengar. Det är så många människor som är inblandade i processen, både direkt och indirekt vilket gör att så många påverkas av det: de som arbetar i zonen och de som får fler kunder i sina affärer utanför zonerna. Det ger länknings effekter som intresserar mig för att se om det är positivt att ha dessa EPZ med speciella regelverk. Arbete med lön kan förbättra självkänslan hos människor, de får mer pengar än de annars har att röra sig med vilket skulle vara källan till deras förbättrade självkänsla. De kan själva bidra till sitt uppehälle istället för att vara beroende av familj eller släktingar (Mack 2004: 158).

Denna uppsats kommer att beröra EPZ i ett par asiatiska och centralamerikanska länder som får tjäna som dels avgränsning, dels exempel. Motiveringen till valet kommer i en senare del av uppsatsen och även en mer specifik lista på länder och zoner.

Definitioner – EPZ och humankapital

”Industrial zones with special incentives set up to attract foreign investors, in which imported materials undergo some degree of processing before being (re-)exported again.” (Dicken 2007: 220)

Detta är en definition av EEPZ och en EPZ kan ta sig många skepnader som frihandelszoner, speciella ekonomiska zoner (SEZ), frihamnar, frilager och maquiladoras (Dicken 2007: 220). För enkelhetens skull kommer huvudsakligen EPZ och maquiladoras att användas och varieras genom att skrivas som EPZ, exportzonen/er/na, zonen/er/na och maquilas i texten.

Humankapital är ett ord som kan ha lite olika betydelse beroende på vem man frågar och därför definieras det nu. Ekonomer inkluderar ofta hälsa, utbildning och andra egenskaper som kan komma till nytta när det gäller att produktiviteten ska höjas (Todaro – Smith 2006: 369). Följande är innehållet i en accepterad definition av humankapital som kommer användas i denna uppsats:

”Productive investments embodied in human persons. These include skills, abilities, ideals, and health resulting from expenditures on education, on-the-job training programs, and medical care.” (Todaro – Smith 2006: 815).

Huvudsyften med EPZ

Det finns fem generella syften regeringar har i åtanke när de etablerar EPZ:

- Generera arbetstillfällen
- Få igång valutaflöden.
- Attrahera utländskt medel och teknologin
- Anskaffandet av bättre arbetsförmågor och management
- Skapa kopplingar mellan EPZ industrier och inhemska industrier

Frågeställning och syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken roll EPZ har i ett antal olika länder inom några specifika aspekter. Frågan blir då följande:

Vilken roll har EPZ inom följande områden?

- Ekonomi och utveckling
- Kvinnans självbestämmande och fattigdom
- Boende säkerhet hälsa och miljö
- Teknologi

Avgränsningar och val av länder

Att undersöka varje land som har zoner och se vad de har för roll där är inte möjligt, det tar för mycket tid och ryms inte inom ramen för denna uppsats. Istället kommer jag att geografiskt begränsa mig till ett par länder i Asien och Centralamerika (inklusive Mexiko, alltid inräknat framöver) för att se vad för slutsatser jag kan dra med hjälp av mina källor och de teorier jag använder om ekonomi, EPZ och genus.

Delar av Asien väljs på grund av den ekonomiska framgång som ett antal länder där haft, de Asiatiska tigrarna är välkända. De har visat framfötterna vad gäller ekonomisk utveckling. Japan är också ett asiatiskt land som har haft stora framgångar med företag vilket gör att det lockar ännu mer att se vad länderna runtomkring kan ha att erbjuda världen. Från Asien kommer mycket kläder och elektronik som visar att det händer saker i Asien och utan dem skulle vardagen i västvärlden bli lite fattigare. Asien och dess produktivitet behövs för att vi ska kunna få ha den standard som västvärldens befolkning idag har i sina liv.

Utöver det bor även en mycket stor del av världens befolkning i Asien, ca 60% (NE.se), vilket gör att de har en otrolig kraft och möjlighet att påverka världshandeln om de verkligen vill. Världens mest folkrika länder ligger här, Kina toppar listan före Indien och Indonesien. Med bakgrund mot alla människor som bor här och teoretiskt sätt skulle kunna påverka handeln blir Asien en mycket

intressant del av världen att studera.

I Centralamerika finns också en rad länder av intresse för denna studie då de har ett antal zoner och mycket affärer med USA. Mexiko är känt för sina maquiladoras som köper in material från USA, tillverkar sina produkter och sen säljer dem igen till USA. Utan den handeln skulle Mexiko få in mycket mindre pengar. Lite längre ner i Centralamerika går Panamakanalen som förenar Atlanten och Stilla havet. Den förkortar resvägen mellan haven och fartygen slipper runda Sydamerika. Bygget av kanalen för ungefär 100 år sen visar att det fanns duktiga människor i landet redan då och några finns säkert kvar idag, och i grannländerna. Detta är ett skäl till att Centralamerika är ett intressant område att ha med i denna studie. Även områdets historia med indianernas skicklighet för länge sen gör området intressant att se vad nutiden invånare kan åstadkomma inom industrin.

Tidsperioden som behandlas är indirekt från 1980-talet eftersom min äldsta källa är från det årtiondet fram, till idag.

Geografisk förankring

Två delar av världen valdes till denna uppsats och för att underlätta ytterligare lite mer listas de exakta länderna och zonerna.

- Taiwan
- Filipinerna
- Indonesien – Batam, Makassar (kallad KIMA)
- Indien – Bombay, Kandla, Madras
- Bangladesh
- Sri Lanka - Katunayake
- Kina
- Mexiko
- Dominikanska republiken
- Honduras
- Nicaragua
- Guatemala
- Costa Rica
- El Salvador

Teori

Export Processing Zones – hur de ska fungera

En EPZ är ett specifikt geografiskt område inom ett land eller region som ska attrahera utländska företag. Med hjälp av bättre villkor som inte finns i resterande delar av regionen ska exporten sedan höjas (Abbott 1997: 232-238). Källan till framgång anses vara dess lokalisering i industrimarker med bra infrastruktur. Närhet till flygplatser, vägar, järnvägar och hamnar spelar roll (UNCTC/ILO 1988: 88). Andra EPZ ligger i tidigare utvecklade delar av länderna (Dicken 2007: 220). Den mängd arbetskraft som finns tillgänglig är viktig (UNCTC/ILO 1988: 88). Företag som lokaliseras i exportzoner får fördelar av värdlandets regering. Import som ska användas i zonen befrias från tullavgifter och kapitalflöden är mer lätttrörliga in och ut ur zonerna. Företagen är även undantagna från statliga och lokala skatter (Desai - Potter 2008: 202-203). Även byråkratin är enklare i zonen än utanför vilket gör dem mer attraktiva, det är mindre politiska risker och är en genväg till det internationella samhället (Amirahmedi - Wu 1995: 833, 828). EPZ är en succé i många länder just för att de är skilda från den övriga industrin, de har en annan administration (UNCTC/ILO 1988: 7). Arbetare är dessutom bara ytterligare en produktionsfaktor, som det uttrycks i Caspereszs *Globalization and labour: a case study of workers in Malaysia* (Caspereszs 1998: 255).

Arbetskraften i EPZ består främst av kvinnor (Desai - Potter 2008: 359). Högre befattningar innehas av personal från hemlandet och marknadsföring och planering sker också oftast från företagets hemland (United Nations 1985: 72). Ett fåtal högre positioner innehas av värdlandets arbetare, oftast män (Dowla 1997: 561). De flesta EPZ är arbetsintensiva, därav anställs många arbetare, och teknologiskt avancerade företag är sällsynta (Dowla 1997: 570). Den teknologi som överförs är mestadels inom industrier som kräver mycket investeringar (Amirahmedi - Wu 1995: 841) och som är samägda produktionsbolag (joint venture), detta med övervägande fördel för värdlandets ägare (UNCTC/ILO 1988: 119). Utbildning ges för att kunna driva maskiner och arbete i zonerna. Lite tid läggs på det från de ansvarigas sida eftersom många kvinnor som arbetar där ofta bara stannar en kort period för att sedan flytta. Det lönar sig inte för exportzonen att utbilda sina anställda mycket mer (UNCTC/ILO 1988: 112). Learning by doing tillämpas i centralamerikanska zoner just eftersom arbetare byts ut hela tiden (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1633).

Ekonomisk teori – frihandel, komparativa fördelar och ekonomiska vinster/fördelar med EPZ

Handeln som sker i export processing zones är en sorts frihandel med mildare regler för skatter och olika lagar. Det finns olika ekonomiska teorier kopplade till frihandel och en av dessa är den om komparativa fördelar. David Ricardo introducerade tankegångarna redan år 1817 (Dicken 2007: 533).

Olika länder har olika fördelar med att producera en viss vara eftersom de har olika resurser. Det ett land har gott om har ett annat väldigt lite av. Dessa förutsättningar ger komparativa fördelar för att producera en vara. Vad teorin om komparativa fördelar säger är att det finns skillnader i tex produktionspriser och produktpris. Vissa länder, som till exempel länderna i Asien, har gott om arbetskraft till ett lågt pris, och kan då erbjuda det till dem som väljer att investera i deras länder. I teorin om de komparativa fördelarna finns dock en nackdel. Lokaliseringen nära billig arbetskraft är ej helt ofarligt, då den billiga arbetskraften kan förändras och företaget måste flytta för att kunna upprätthålla sin produktion med billig arbetskraft. Detta är inte bra för zonerna så för värdlandet att helt förlita sig på komparativa fördelar är inte alltid det bästa valet för industrialisering (Desai -

Potter 2008: 201-204).

Det som världsländerna för zonerna kan tjäna på ur ett teoretiskt perspektiv är ett par saker. Valutakursen kan förändras positivt. Kostnaderna att importera material för världsländets handlare kan sjunka tack vare detta och göra produktionen billigare. Zonerna existens ses även som ett steg i riktning mot urbanisering och ger en låg alternativkostnad för expansion och diversifiering av ekonomin. Om länderna lyckas attrahera utländska investerare kan det komma att gynna aktiekapitalet i landet (Overview of free trade zones 2011).

Genusteori – Ramverk kvinnans traditionella roll

Könsrollerna i många icke industrialiserade länder är strikta och fasta. Kvinnans plats är i hemmet och i Asien står kvinnorna för 70-80% av all mat som produceras. De har det huvudsakliga ansvaret för barnen, de gamla och sjuka samtidigt som de är aktiva i kampen att skydda miljön och delaktiga i samhällsorganisationer de själva uppskattar (Desai – Potter 2008: 369-373).

Kvinnor och män får lära sig sin plats i samhället, vilka ansvar de har och vad som förväntas av dem. Kvinnor kan och anpassar redskap till sin vardag för att underlätta arbetet, trots att det är männen som ses som innovatörer. Familjeföretag får ofta hjälp av kvinnorna i familjerna, även om kvinnorna ser det som just hjälp, och inte arbete (Desai – Potter 2008: 369-373).

Trots att kvinnor hjälper till väldigt mycket i vardagen har de inte samma tillgång som männen till service, resurser och möjligheter i samhället. Nyttjandet av nämnda saker är möjligt om personen i fråga har tillgång till information, krediter, råmaterial eller liknande och allt detta är svårare för kvinnor att införskaffa. De får mindre utbildning än män och är också sämre på att läsa, men det betyder inte att de inte tar åt sig information och nyttjar den till sin fördel. Kvinnors bidrag till utveckling förbises ofta och män måste vara med och förklara vad de gjort för att det ska bli erkänt. Deras deltagande i beslutsfattande organ och andra samhällsorganisationer är ytterst litet eftersom det finns en förutfattad mening i sociala strukturer och institutioner, detta kan leda till ytterligare försvagning av kvinnors självförtroende och status i samhället. Det leder ibland till en ond cirkel där de slutar visa sig i samhället eftersom de inte får gehör för åsikter (Desai – Potter 2008: 369-373).

Med tanke på de sysslor kvinnor har på så olika håll har de en bred bas med kunskap som män saknar. De har en potentiell bas av kunskap de kan använda för att överleva, även om de får tillbringa majoriteten av sin vuxna tid till att ta hand om barnen. De får ofta göra två saker samtidigt som matlagning och barnpassning (Desai - Potter 2008: 369-373).

Metod och material

För att kunna förverkliga denna uppsats kommer en litteraturstudie att genomföras. En litteraturstudie är en kvalitativ analysmetod som använder olika texter som utgångspunkt för analysen. Exempel på texter är partiprogram, dagstidningar, bloggar, dagböcker och formella handlingar. Alla texter har en producent, alltså en författare. Samhälleliga texter har en författare som är privatperson, en organisation eller intressegrupp (Fejes – Thornberg 2009: 136, 140-141).

Det jag började med var att söka artiklar och böcker i Lunds universitets bibliotekskatalog, Lovisa, samt artikelsamling, Elin/Libhub. Det resulterade i en rad artiklar och några böcker. Sökorden var bland annat:

- EPZ
- Exports Asia
- EPZ Asia
- International trade
- Developing countries EPZ
- SEZ
- EPZ Honduras
- Maquiladoras Mexico
- EPZ Centralamerika

Dessa sökningar resulterade i ett stort antal träffar, främst artiklar som hade med utvecklingsländer och EPZ att göra. Metoden ger ett omfattande resultat mätt i antalet träffar och på så vis är metoden kanske inte den bästa om tid är en bristvara, men samtidigt är det ett bra sätt att få fram mycket som är lämpligt att leta i för att hitta just det som är rätt för studien.

Att vara helt opartisk i sökandet och välja material därefter utan att påverkas är inte lätt och då hade en fältstudie varit bra för att ge kompletterande verkliga erfarenheter och källor. En litteraturstudie valdes dock av det enkla skälet att det skulle ta en oerhörd tid att åka till ett par av dessa länder och göra studien på plats. Det skulle vara kostsamt, och den sorts kontakt som krävs för en fältstudie i Asien och Centralamerika har jag inte, vilket gjorde att det blir en litteraturstudie istället.

Materialet jag hittade var av skiftande karaktär. Vissa skrifter var väldigt personliga med inblick i hur livet är för dem som arbetar i zonerna, hur livet fungerar. De berättade om hur arbetarna hamnade i zonerna och fått arbete. Andra berättar även om det som händer runtom zonen och infrastruktur som måste skapas och kostnader kopplade till detta, och kedjeeffekter som bildas. Vinklingen på artiklarna är olika beroende på vad författaren har velat förmedla, vilket måste tas i åtanke. Det är både personliga berättelser som ska beröra och artiklar som ska berätta hur bra vissa anser det är med exportzoner.

Kritik metod och material

I materialet till denna uppsats fanns mycket om kvinnor och deras situation i zonerna, och arbetsgivarna kan kritiseras för att de inte förbättrar villkoren för boende och miljö. Kvinnor är en utsatt grupp som får utstå mycket när de arbetar i en exportzon, vilket varit tydligt i en del källor. Det ger en bild av hur anställda behandlas, hur en människa värdesätts, tvärtom kanske mot hur de borde behandlas enligt normer i västvärlden. Men, till trots, verkar det som att det finns något positivt för kvinnorna. En del anser själva att livet i en zon kan vara bättre än deras tidigare hem där de kände sig instängda. I materialet beskrivs det även att kvinnorna är positiva till livet i zonerna

vilket gör att det inte ska tolkas med nedlåtande västerländska ögon utan också bör betraktas utifrån kvinnornas synvinkel. Materialet är alltså inte bara negativt för det berättar hur kvinnorna trycks ner utan också positivt eftersom läsaren får vetskap om att kvinnorna faktiskt fördrar livet i zonerna framför livet hemma i byarna med stränga föräldrar.

Ytterligare en sak som kan kritiseras i materialet är åldern på vissa av mina källor. Publikationerna från United Nations och/eller ILO är från 1980-talet vilket gör att det som påstås vara rätt kan ha ändrats, de är trots allt mer än 20 år gamla. Detta är en brist i min uppsats men att hitta färskt material med samma innehåll har inte alltid varit det lättaste. Ett antal källor är från 1990-talet, vilket inte är jättefärskt heller. Det är tolv år sen 1999, och ännu längre till tidigare år. Nyare material finns säkert, men det är kanske inte publicerat än vilket är skälet till att jag inte hittat det.

Materialet som jag hittat har vissa brister, en av dem är att det är svårt att ge en bra bild av hur läget är i Kina avseende arbetsförhållanden och industriförhållanden. Grunden i detta är att materialet inte innehåller mycket om det eftersom det finns väldigt lite känt material, bortsett från lite statistik om import och export (McCallum 2011:6-7).

Det är viktigt att komma ihåg att den metod jag valt och de val jag gör angående vilket material jag använder påverkar vilket svar jag sedan får på min frågeställning. Intervjuer skulle gett en djupare bild och förståelse men tidsbrist och brist på kontakter gjorde det omöjligt.

Empiriskt material – Presentation av aspekter i EPZ

Ekonomi och utveckling

Något som zonerna gör är att importera det råmaterial de behöver för att kunna ha sin verksamhet. Billigt importmaterial kan tänkas vara bra för dem men det orsakar även problem. När alldeles för mycket importeras så billigt som exportzonerna får det orsakar det problem i världlandets betalningsbalans (Casperesz 1998: 263). Även om EPZ kan orsaka problem sägs zonernas industrier ha varit en bidragande orsak till att vissa länder blivit Newly Industrialised Countries, NICS, vilket kan ses som orättvist. EPZ fostrar industriutveckling som sen stimulerar tillväxt i industrizonerna (UNCTC/ILO 1988: 9, 23).

Resurserna som används i zonerna kommer sällan från världlandet. Ett exempel är Mexiko där lite mindre än 5% kommer inifrån landet. Tillgångarna är av lågt värde och bidrar knappast till teknologiutvecklingen eller kompetensen hos arbetarna. Utvecklingen hos arbetarna blir stillastående (Dicken 2007: 465-466).

När en EPZ byggs finns ett antal kostnader som ska täckas. Vägar, lokaler och telefonlinjer ska upprättas och byggas. Kostnaderna är svåra att mäta för zonerna eftersom telefonlinjer och vägar även kan komma allmänheten till nytta (UNCTC/ILO 1988: 133) Taiwan är ett exempel. Innan exportzonen byggdes var landet slitet, sen byggdes hotell, kontorsområden, flygplatsen utökades och varvsområdet blev större. Landet kunde börja utvecklas (United Nations 1985: 67).

Löner är ett debatterat ämne i zonerna. Medan lönerna är lägre där än i utvecklade länder där samma jobb utförs, är lönen ändå högre än för likadant jobb på andra platser i världlandet (United Nations 1985: 74). Något negativt som kan komma med skapandet av många zoner i utvecklingsländer är att det kan få negativa följder ekonomiskt. Reallöner kan påverkas och försämring av terms of trade, bytesrelationen, kan vara mindre trevliga följder (Johansson – Nilsson 1997: 2117).

När ett land skaffar sig export processing zones är det ett ekonomiskt åtagande att se till att det fungerar med all infrastruktur. Från början är det oklart om det kommer ge någon avkastning i framtiden. Cost-benefit analyser visar dock att EPZ har mest positiv inverkan på världländerna. Detta gäller framförallt Taiwans exportzoner och undantaget är zonerna i Filipinerna. Generellt så har vinsterna överstigit kostnaderna med zonerna (United Nations 1985: 87-88) och när ett jobb skapas i en zon skapas även ett jobb utanför zonen (Abbott 1997: 232-238).

Utveckling gäller även vilken typ av industrier som finns i zonerna. Högt ansedda och utbildade personer inom ämnet ser en trend mot semi- och högutvecklad produktion och serviceindustri. Företagen börjar även betala för utbildning för sina anställda (McCallum 2011: 2). Learning by doing förekommer i Mexiko men även kurser har börjat ges för att utbilda anställda (Buitelaar – Padilla Pérez 2000:1632). Mexikos maquiladoras delas in i grupper efter hur utvecklade de är, om de är primitiva med repetitivt arbete, lite mer sofistikerade eller om de är mer teknologiskt utvecklade (Sargent – Matthews 2009: 1069).

I den indonesiska zonen Batam är utvecklingen något annorlunda än i resterande delar av landet. Batam har ett särskilt förhållande till regeringen med ett eget upplägg för utveckling. Detta upplägg är annorlunda än vad som existerar i resterande del av landet vilket kan skapa konflikter (Mack 2004: 163) men artikelförfattaren säger inte vilken sorts konflikter. Är det så att upplägget med

arbetstider är annorlunda för att gynna arbetarnas kreativitet kan flera vilja flytta dit än vad som är möjligt.

I Indien är zoner också vanligt och det finns ett antal mer eller mindre framgångsrika sådana. Från zonen i Kandla finns vägar och järnvägar och redan år 2006 fanns planer på att bygga ut dessa (Seshadri – Storr 2010: 357). Planer finns på att göra zonerna i Indien mer attraktiva och lättillgängliga, även de som inte går så bra. Viljan att förändra situationen finns och förhoppningar om att saker och ting kan förändras. Zonerna i Bombay och Madras har varit mer framgångsrika än andra (Seshadri – Storr 2010: 348). Målet att öka exporten med hjälp av exportzonerna och locka fler investerare har inte gått så bra som önskat. Zonerna står för endast en bråkdel av exporten i landet, ca 5%, och den största zonen, SEEPZ, står ensam för endast 2% (Seshadri – Storr 2010: 352).

En zon kan få katalysatoreffekter på sitt värdland. De förmår inhemska industrier att satsa på export (Johansson - Nilsson 1997: 2115), och ett land som lyckats med detta är Malaysia. Från zonen skapas katalysatoreffekter som verkar konstant över tiden, inte i ökande takt som man tidigare trott (Johansson – Nilsson 1997: 2123). Katalysatoreffekterna uppstod genom att en EPZ attraherade investerare, exporterade sin output och nu klarar sig utan stora subventioner från staten (Johansson – Nilsson 1997: 2117).

Boende, säkerhet, miljö och hälsa

Samtidigt som mycket i EPZ handlar om jobb och pengar har ägarna även ett ansvar för boendemiljön för arbetarna. Sovsalar ska hålla en viss standard och det ska finnas skydd mot inbrott och eldsvådor. Denna standard efterlevs inte. I Taiwans EPZ har avsaknaden av hälso- och säkerhetsföreskrifter orsakat bränder. I Kina 1993 brändes 2500 människor ihjäl i en sovsal, bakgrunden var icke fungerande regler (Abbott 1997: 232-238). Ett annat empiriskt exempel på att säkerhet och hälsa är några fabriker i Mexiko där det helt saknas hälsoföreskrifter och säkerhetsutrustning (McCallum 2011: 4).

Regler existerar inte, eller följs inte heller när det gäller utemiljön. Urbanisering låter som nått positivt som sker runtom exportzonen med det finns en baksida, den kallas miljöförstoring. Framförallt är det kemikalie- och plastindustrin som har tillverkning vars slaggprodukter kan skapa miljöproblem om de inte tas omhand på rätt sätt. Märkbar miljöförstoring har upptäckts i ett antal zoner (Amirahmadi – Wu 1995: 843).

Kvinnors självbestämmande och fattigdom

Zonernas förekomster ger jobb åt befolkningen men fler effekter uppstår. Jobb skapas när efterfrågan går upp på produkter för att lönerna i zonerna måste spenderas på något sätt. En affärsverksamhet utanför får möjlighet att expandera (UNCTC/ILO 1988: 78).

EPZ spelar en viktig roll i människornas liv i en zon. De har ett ansvar för arbetarna som ska få värdiga löner, men så är inte alltid fallet. Trots att arbetarna har fått den utbildning de ska få har de fortfarande på pappret statusen 'trainee' vilket gör att de får lön därefter (UNCTC/ILO 1988: 112). Unga kvinnor arbetar några år och slutar sen för att gifta sig (UNCTC/ILO 1988: 78). De jobbar för att tjäna pengar och inte komma tomhänta och fattiga in i äktenskapet.

Självbestämmande inkluderar rätten att själv få bestämma vad en person vill göra. En ILO rapport från 2007 beskriver även hur anställda har fått utstå fysiskt våld för att de velat bilda fackföreningar. Ytterligare bevis finns för att rätten till yttrandefrihet och självbestämmande håller på att bli mindre istället för större. I kontrast till detta mörka scenario som finns i vissa länder har Bangladesh nyligen givit sina arbetare rätt att bilda fackföreningar (McCallum 2011: 4). Detta låter bra med tanke på vad som försiggår med rättigheter hit och dit men man kan tycka att rätten till yttrandefrihet i form av fackföreningar borde varit en självklarhet från början. I Centralamerika har det också gjorts studier angående kvinnors deltagande i fackföreningar och deras skäl till att vara med (Bellman 2004: 563).

I Sri Lanka uppgav hela 62% av tillfrågade kvinnor att de började arbeta i en zon för att kunna bidra till hushållets inkomster (Shaw 2007:49) men deras levnadsstandard under tiden i zonen var inte alltid bra. Kvinnor som jobbar i exportzoner i Sri Lanka har det sämre än genomsnittet vad gällde ett antal fattigdomsindikatorer, inklusive tillgångar, jordäggande och kvalitet på hushållet (Shaw 2007: 41). Mycket kan uppenbarligen förbättras vad gäller fattigdomens alla aspekter.

Kvinnor söker sig till zonen i Makassar i Indonesien, kallad KIMA, ofta för att komma bort från föräldrar som försöker kontrollera dem, de känner sig instängda. I KIMA känner de sig fria och en del planerar att hitta sin framtida make där (Silvey 2000: 143-161). Livet i KIMA var dock inte bara bra. Kvinnors rykten och framtida chanser att gifta sig kunde också minska genom att bo där. Sexuell handel var utbred i slutet på 1990-talet (Silvey 2000: 143-161) och även i Batam (Mack 2004: 158).

Traditionen i Indonesien har varit den att männen arbetar och kvinnor stannar hemma och tar hand om hushållet. Det har vuxit fram en trend där både män och kvinnor emigrerar för att arbeta och studera, trots att kvinnorna inte borde resa. Statens ideologi säger detta (Mack 2004: 158). Friheten i Batam är värdefull för kvinnorna påstår sig vara friare där än i sina hem med familjerna. I zonen får de nya vänner och knyter nya band, de får en ny familj som förstår deras situation och beslut (Mack 2004: 172).

Teknologi

Väldigt lite teknologi överförs eftersom den mesta industrin är enkel och endast arbetsintensiv (UNCTC/ILO 1988: 111). Den teknologi som faktiskt överförs är i företag som är samägda av värdlandet och hemlandet för företaget, joint venture. Främst är det inom kemikalie, elektronik, gummi och metallindustrin som kräver stora investeringar för att få verksamheten att fungera (Amirahmadi - Wu 1995: 841).

Diskussion

Nedanstående diskussioner kommer att basera sig på den fakta som jag tidigare presenterat om de olika aspekterna i EPZ och teorierna. De aspekter som blivit stora har jag delat upp i egna rubriker för att underlätta läsandet även om de står som en samlad rubrik i frågeställningen.

Ekonomi och utveckling

Ekonomi

Ekonomi kan påverkas av aktiviteterna i zonerna och vissa saker är inte bara bra. Det finns negativa saker också. Har landet problem med sin ekonomi kanske de inte har råd att skaffa fler zoner i framtiden vilket utomstående länder kanske hoppats på, eller som de själva vill eftersom de ser exportzoner som en väg till bättre ekonomi. Betalningsbalansen kan bli volatil och vilket i sin tur kan leda till en sämre ekonomi.

Som den ekonomiska teorin påstod (Overview of free trade zones 2011) kan valutakursen också påverkas om det går bra eller dåligt för företagen och zonerna. Går trenden åt det sämre hållet kan utländska investerare se det som riskabelt och dyrt att investera i landet, och då kan de utebli helt. Följden kan bli att ännu mindre pengar kommer in i landet vilket missgynnar landet som helhet.

I vissa länder som Honduras, Dominikanska republiken och Costa Rica har EPZ haft väldigt stor betydelse. År 2000 var deras del av exporten mellan 43% och 81% av den totala. Detta bör påvisa vilken inverkan EPZ kan ha på ekonomin i länderna. De har en betydande andel av exporten och zonerna ger människor arbete. Landets ekonomi utvecklas positivt och USA stöttar arbetet i zonerna för att få en konkurrent till asiatiska produkter (Granados 2005: 75).

I Honduras är koncentrationen av textilindustrin väldigt hög inom EPZ, närmare 94% är inom textilbranschen och nära 98% av alla anställda i zonerna arbetar med textil (Jenkins et al 1998: 33). Detta tyder på att det är en viktig del av exporten och skulle zonerna upphöra skulle många människor bli arbetslösa. Det ekonomiska flödet skulle störas, valutakursen kan försämrats och Honduras fördel i textilindustrin kan försvinna. För att detta inte ska ske finns en livlina, 50% av alla företag är dotterbolag till företag från USA och får på så vis en extra chans att överleva om det skulle hända något allvarligt i Honduras (Jenkins et al 1998: 33).

Utvecklingen av kopplingar från företagen i zonerna till företagen runt om och värdlandets ekonomi har varit väldigt olika i olika länder. De som tjänat mest på zonerna utvecklingsmässigt är de som har lyckats etablera kontakter mellan zonföretagen och de utanför och värdlandets ekonomi (Jenkins 2006: 331). Den eviga diskussionen om utvecklingen tjänar på zonerna, och hur mycket i så fall, kan fortgå. Studier visar dock att om det skapas kopplingar mellan företagen på båda gränser om zonen så tjänar värdlandet mer på zonerna vilket borde göra det är attraktivt att komma i kontakt med företag, kanske mest för inhemska företag eftersom det i längden gynnar deras lands ekonomi. Går det bättre för landet kan fler köpa deras produkter vilket gynnar individen i slutändan.

I zonerna får både inhemska och utländska företag ha verksamhet och det är påvisat genom studier att utländska företag köper mindre andel inhemska produkter till sin tillverkning (Jenkins 2006: 332). Detta kan enkelt bero på att de inte känner till de tillgångar som faktiskt finns i värdlandet och därmed uteblir kopplingar som är värdefulla för inhemska företag. Deras utveckling blir lidande och

landets ekonomi kan bli lidande. Det kommer inte in några pengar. Är det illa kan tillväxten stanna av om värdlandet bara får bistå med mark, vatten och el.

Dock är det inte hugget i sten att det inte skapas kopplingar. I takt med att zoner blir äldre och mer etablerade känner företagen till värdlandets marknad bättre och köper mer från värdlandet (Jenkins 2006: 332). Efter en trög start på kopplingar och relationer blir det alltså bättre med handlandet och relationerna vilket gör att båda sidor uppskattar varandra mer. När relationerna förbättras är det möjligt att företagen ser att det är enklare att importera från värdlandet än att transportera dit material från sitt eget land. När de köper mer från värdlandet gynnar det ekonomin och tillväxten. Mer material produceras och köps. Pengar kan användas till utveckling av olika slag, nya zoner, mer infrastruktur, bättre skolor och annat som ökar levnadsstandarden i landet och gör invånarna glada.

De som köper minst material från värdlandet är företag inom textil- och elektronikindustrin (Jenkins 2006: 333). Varför detta är så kan bero på att den teknik som behövs inom elektronik inte finns i värdlandet. Finns inte tekniken där går det inte att köpa den och bidra till landets ekonomi utan först när värdlandet har börjat blir mer högteknologiskt kan det bidra med material till produktionen. Tills dess står den delen av utvecklingen stilla och ekonomin i landet får inga betydande summor in på kontot från försäljning. Även kommersiella företag är dåliga på att köpa produktionsmaterial från värdlandet, det är mest packmaterial. Av kanske naturliga skäl är det inhemska företag i zonen som köper material från andra företag i landet (Jenkins 2006: 333). Naturligt har de en bättre kännedom om vad som finns av kvalitet som attraherar dem och behövs i produktionen.

Exploateringar i zonerna behöver inte bara ses som en fördel för den enskilda zonen utan hela landets ekonomi kan dra nytta av det. Det kostar att bygga nytt, men på nya hotell kan turister bo och fler företag kan ha kontor där när det fanns kontorsanläggningar. Möjligheterna till förbättring som kan diskuteras är oändliga om det skjuts till pengar. Flygplatser kan förbättras, mer turister och affärsmänniskor kan ta sig dit och bra transportmöjligheter att välja bland (United Nations 1985: 67). Pengar kommer i omlopp, fler kan möjligen få jobb i nya komplex och landets ekonomi får en ny inkomstkälla. Exploatering i och runt om zonerna kan få följd effekter som kan visa sig positiva för framtiden, eller om något skall gå fel, negativa.

Även politiker i Indien ser zoner och exploatering som något positivt. De attraherar investerare till landet och skapar jobb, i enighet med teorin om de ekonomiska följderna zonerna kan skapa. Tillväxten påverkas i slutändan och ger positiva följder ekonomiskt (Cross 2009: 353).

När lönen är högre i zonerna än i resterande delar av landet kan det få följder och dra upp lönenivån i framtiden i värdlandet. Högre löner är attraktivt för befolkningen. Jobben i zonerna kan bli eftertraktade och vanliga arbetsgivare kan tvingas höja sina löner för att inte tappa anställda. Lönerna i EPZ kan bli förebilden i framtiden och när inkomsterna blir högre kan även konsumenternas efterfrågan bli större även utanför zonen, lönerna måste spenderas någonstans (United Nations 1985: 81). Om det skulle gå åt det negativa hållet med löner kan reallöner sjunka, bytesrelationen försämrans och ekonomin allmänt bli sämre.

Något ytterligare som kan skada länders ekonomi och tillväxt är den människo- och droghandel som förekommer omkring en del zoner (Mack 2004: 161). Likt andra situationer kan det skapas följd effekter som kan skada ekonomin och tillväxten i värdlandet. Det kan uppstå en svart marknad som tar del av ekonomin och hindrar dess tillväxt. Även de olika uppläggen på zonerna i Indonesien kan påverka landets ekonomi som helhet (Mack 2004: 161). Om det bara är bra med diversifiering

av arbeten i zonerna är inte möjligt att veta, och heller inte dess påverkan på ekonomin vilket gör att diskussionen kan fortgå.

Om en zon kan skapa effekter så att övriga industrier i värdlandet kan öka sin export och på så vis dra in mer pengar och stärka landets ekonomi så har ett av målen med EPZ uppnåtts. Mer export kommer ur landet och förhoppningsvis får det positiva effekter på hela ekonomin. Malaysia är ett av länderna som faktiskt har lyckats med att få sina EPZ att gå bra, redan 11 år efter starten stod zonen export för 52% av hela landets export (Johanson – Nilsson 1997: 2123). Detta måste ändå ses som en framgång eftersom EPZ ska få fart på landets ekonomi. Även i Karibien i Dominikanska republiken har EPZ varit framgångsrika. De står för en mycket hög andel av den totala exporten, men även arbetstillfällena. Det som blir uppenbart i och med detta är att i vissa länder får zonerna en väldigt stor betydelse och både i antalet anställda och andelen av exporten som de tillverkar (Jenkins et al 1998: 7). Honduras hade också stor framgång statistiskt sett på 1990-talet. Sysselsättningen gick upp rejält, ca 40% per år mellan 1990 och 1996 och nettoexporten med nära 57% (Jenkins et al 1998: 28). Nicaragua har också statistik som förtäljer en positiv historia. 1996 stod EPZ-exporten för mer än 60% av alla produktionsvaror (Jenkins et al 1998: 29). Framförallt har länderna i Latinamerika en större andel av exporten än asiatiska länder (Jenkins et al 1998: 7).

Kan zonerna visa att det går att klara sig utan bidrag från högre instanser och få igång exporten från landet finns det en chans att befolkningen ser zonen som något bra och inte som ett intrång från främmande land som utnyttjar deras arbetskraft. Kan de sedan också se till att reallönerna inte faller finns chans till en lyckad EPZ som befolkningen är nöjd med. Skulle ändå reallönerna tappa i värde riskeras ett helt lands ekonomi. Den kan stanna upp och arbetarna får inte något för sin lön när de handlar (Johanson – Nilsson 1997: 2117). Skulle detta hända bör kanske konceptet med zonerna och dess funktioner ses över, eller förändras.

På 2000-talets första hälft sjönk antalet maquiladoraarbetare och Kina har fått en allt större del av exporten till USA, något som varit Mexikos starka sida tidigare. Den del där de konkurrerar om USAs gunst har blivit allt mer Kinas del. Från 2000 till 2003 förlorade nära 298 000 personer sina jobb i Mexikos maquiladoras och det har effekter på landets ekonomi. Fler människor behöver hjälp från staten för att klara sig, eller stöd från vänner och släktingar som har inkomst. Detta blir problematiskt för alla inblandade parter. Ekonomin i landet blir lidande när mindre pengar är i rörelse, mindre pengar spenderas av konsumenterna för att de inte har några att spendera och då krymper ekonomin. Utländska investerare kan se Mexiko som ett mindre attraktivt land och väljer då att inte flytta dit. Intäkter uteblir och inga jobb skapas. Den onda cirkeln skapas och landet måste hitta en väg ut ur den för att få fart på ekonomin, och därefter tillväxt och utveckling. Zoner som inte lyckas ta sig ur första stadiet med mycket enkel produktion är mer benägna att flytta än andra, kanske från Mexiko till Kina. I Kina är kostnaden, alltså lönen, att ha arbetare bara en tredje del eller hälften av vad det kostar i Mexiko (Sargent – Matthews 2009: 1070). Kina har både fördelar med lågt betalda löner och teknologi som inte Mexiko har. De komparativa fördelarna existerar mer i Kina än i Mexiko.

Utveckling

I fallet Mexiko, där maximalt fem procent av resurserna kom från det egna landet, verkar inte zonerna bidra till utvecklingen i landet, inte på den inhemska fronten. Meningen med zonerna är att de ska vara startskottet på industrialiseringen och exporten och på så sätt hjälpa befolkningen men när resurserna som kommer från landet inte är många och inte bidrar till någon sorts utveckling kan det istället få negativa följder. Men, det finns bevis från Dominikanska republiken som påpekar att

det är viktigt med inhemska entreprenörer för att skapa länkar med utländska företag och investerare för att kunna, inte ofta bara i zonerna utan även annars med. Utveckling är möjlig (McCallum 2011: 5). I Honduras och Nicaragua är det sämre med kontakter mellan landet och zonen. Det är inte mycket som köps från landets egna fabriker och då skapas inte heller några länkar mellan inhemska och utländska företag. Utvecklingen på just den fronten blir mycket liten (McCallum 2011:16). Detta bekräftas ytterligare av en annan författare till en artikel om EPZ i Centralamerika. Den lokalt producerade inputen som används i zonerna är väldigt liten (Jenkins et al. 1998: 42), vilket är förståeligt eftersom det inte är meningen att stora delar av inputen ska komma från värdlandet, men det gör också att chanserna till kopplingar mellan värdlandet och industrin blir allt mindre. Det kan vara idé att försöka förstärka dessa kopplingar eftersom de kan vara en källa att dra fördelar av för värdlandets ekonomi (Jenkins et al. 1998: 44).

Helt motsatt det som står i stycket ovan finns ett litet antal länder som har lyckats med att skapa kopplingar mellan EPZ och den inhemska exportindustrin (ILO 1998). Om detta land skulle dela med sig av sina erfarenheter av hur de lyckades kan de bli en pionjär om hur man skapar kontakter som varar. Utvecklingen i flera länder skulle du kunna ta fart och faktiskt bidra med något bestående. Tillväxten i det lyckade landet måste ju märkas på något sätt och ha bidragit till utvecklingen. Här kan det sedan bli tal om en god cirkel, istället för en ond cirkel som det finns på så många andra ställen.

Mexiko har sedan år 2000 fått utstå motgångar på grund av att deras främsta handelspartner USA har fått utstå motgångar ekonomiskt och det slår mot Mexiko (Granados 2005: 85). Mindre pengar cirkulerar och framtida investeringar kan utebli om investerare ser landet som osäkert att investera i.

Investerare kan också utebli om landets egna politiker uppmanar anställda att revoltera. Exempel på detta är Nicaragua där den ena gruppen politiker nyliberala/konservativa år 2002-2007 uppmanade folket att känna stolthet över vad de producerar och bidrar med till landets utveckling, medan motståndarna, Sandinisterna, uppmanar dem att ta strid mot ekonomiska orättvisor. Det är dock inte så lätt när det inte finns så många alternativ (Pressmeddelande 2010). Landet har slitningar inom sig om hur man ska förhålla sig till zonerna uppenbarligen. När vissa säger att det är något att vara stolta över och andra säger att det måste finnas bättre alternativ kan det skada landets anseende som en bra stat att investera i. Utifrån sett är det kanske inte det bästa landet att investera i men samtidigt kan de ge billig arbetskraft som gör att det kan vara värt att satsa på ändå. Landet kan tjäna på det eftersom fler får arbete och lite mer pengar kommer i omlopp vilket är viktigt för landets ekonomi. Länkningseffekter kan uppstå vilket gör att företag utanför zonen också kan överleva om deras produkter efterfrågas av konsumenterna som nu får lite pengar. Skulle den förste som blir anställd inte tycka om villkoren finns det alltid fler som vill ha anställning vilket gör att företagen inte kommer lida brist på arbetskraft och produktionen står inte stilla. Det sker ut form av utveckling hela tiden, om inte produktivt så personligt hos arbetarna när de får erfarenhet.

Honduras har haft framgång jämfört med andra länder som Nicaragua. Skälet sägs vara drivkraften som lockar företag till EPZs. I Nicaragua är fördelarna begränsade till 15 år, medan de är bestående i Honduras (McCallum 2011: 11). Vilket företag som helst som vill rota sig i ett av de två länderna för en längre tid väljer ju då Honduras framför Nicaragua eftersom deras fasta kostnader kommer att bli lägre i Honduras än i Nicaragua. Arbetare lockas inte heller till jobb i zonerna i Nicaragua eftersom lönerna är i genomsnitt högre utanför zonerna för jämförbart arbete (McCallum 2011: 11) vilket gör att utvecklingen både ekonomiskt, mänskligt och produktivt kan hämmas.

Läget i Nicaragua är ungefär det samma som i Honduras vad gäller textil. Textilindustrin är dominerande men här har även koreanska och taiwanesiska företag en stor del av marknaden, inte

bara USA (Jenkins et al 1998: 34). I Nicaragua finns som synes olika länder med inflytande och därför kan viss konkurrens uppstå vilket är bra för priserna och kunderna. Det finns chans till utveckling som kan ge produkter med varierande stil. Finns konkurrens kan pengar komma att byta händer och omvärlden se Nicaragua som ett attraktivt land för mycket händer där. Tillväxten kan öka. Samma sak gäller Guatemala där textilbranschen är dominerande. 56% av firmorna är inom textilbranschen (Jenkins et al. 1998: 36) vilket gör den till den dominerande branschen med stor betydelse för landet. Skulle branschen gå omkull kommer landet att märka av det i form av mindre export som drar in pengar till landet. Slutar det ske kan landets dragningskraft försvinna och investerarna utebli, vilket leder till att pengar uteblir som kunde hjälpa landet att byggas upp. Utvecklingen stannar av.

Det finns dock ett land som är extra värt att nämna i diskussionen om centralamerikanska länder. Costa Rica. Landet är det enda som har lyckats dra till sig en större andel elektronikföretag, nära 15% (Jenkins et al 1998: 38). Många andra länder har stora andelar textilföretag men Costa Rica är ensamt om att ha så stor del elektronikföretag. Det uppstår en monopolsituation i landet men när produkterna sedan hamnar i västvärlden för försäljning märks detta inte av i någon större omfattning.

Företagen i zonerna kan inte importera allt de behöver utan kapitalintensiva företag köper vatten och elektricitet av lokala försäljare (Jenkins 2006: 332). Här är då ytterligare en chans för värdlandet att spela roll och få in pengar till stadskassan och utveckling. Kopplingar till inhemska företag blir ett måste för att företagen i zonerna ska kunna existera och pengar byter händer, som senare kan användas till förbättra egen produktion eller betala bättre löner. Med kopplingar till zonföretag finns möjligheter till utveckling.

Rent utvecklingsmässigt ser det ut som att det finns hopp för mer invecklad industri och företagen betalar även utbildning för sina anställda för att de ska kunna producera det som önskas (McCallum 2011:2). Detta kan vara ett första steg mot en mer positiv bild av exportzoner då de inte bara har arbeten som är monotona och lågavlönade utan kanske lite bättre arbeten som faktiskt kräver något av arbetaren. Utbildning kan även ses som ett incitament för 'normala människor' att börja arbeta där som redan har ett arbete, inte bara dem som befinner sig längst ner på den sociala stegen. Tankebanorna och diskussionerna kan bli långa om vad detta skulle kunna få för effekter.

Något som kan diskuteras tillsammans med ovan nämnda är att utveckling borde kunna ske i elektronikindustrins tillverkningsprocess då den har mer kopplingar till den lokala industrin än andra sektorer. Detta är uppfattningen vissa har, medan andra säger att det är svårt att skaffa kopplingar och kontakter mellan industrin i zonerna och världen utanför. Textilindustrin är en sådan bransch. Samlad erfarenhet från ett antal länder påstår att det är svårt med kopplingar utåt från zonerna till lokala industrier (Jenkins et al. 1998: 10). Om det är bevisat svårt att få kopplingar till lokala industrier så kanske det är dags lägga energi på andra saker istället som säkerhet och miljö.

Skälen bakom Indiens knappa framgång och utveckling sägs vara dålig infrastruktur och ineffektiv byråkrati (Seshadri – Storr 2010: 347). Förhoppningen från tjänstemännen som begärde uppbyggnaden av infrastrukturen i Kandla kan vara att det ska bli en ny början på Indiens exportzoner. Zonerna placerades så att den regionala utvecklingen blev jämnt fördelad över landet (Seshadri – Storr 2010: 357) men det har inte visat sig effektivt. Länkningseffekter kan uppstå, det kan bli en positiv förändring, eller en negativ. Målet att öka den indiska exporten har delvis infriats men myndigheterna hade troligen hoppats på en större ökning och förmågan att skapa fler jobb till befolkningen (Seshadri – Storr 2010: 348) som varit ett mål har inte heller uppfyllts, antalet nya jobb har varit minimalt uppenbarligen. Om införandet av exportzonerna har varit något positivt för

landet är diskutabelt och hur länge de kan drivas i sin nuvarande utformning då de inte ger den vinst som är förväntad. För att kunna gå med vinst måste de tänka om och ändra på något.

I Mexiko och Centralamerika har förändringar börjat ske. Allt fler arbetare har nu också motsvarande gymnasieutbildning och får mer än en uppgift att sköta i fabrikerna (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1639). Detta påvisar att det finns möjlighet att arbeta sig uppåt i hierarkin om man har viljan och orken att stanna i skolan i ungdomen för att sedan börja arbeta. Utveckling sker i arbetarna och utveckling kan ske inom industrin när fler har mer utbildning med sig från början, då företagen slipper börja med att utbilda anställda. Har de utbildning från början kan produktionen utvecklas vidare till att möta de ökande krav som faktiskt finns från omvärlden på kvalitet (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1639). Designen av produkter sker inte i fabrikerna så på så vis kan inte anställda lära sig något, utvecklingen sker i ett designcenter på högkvarteret. Det som möjligen utvecklas först på plats är organisationen och utvecklingsprocessen, själva designen sker bakom stängda dörrar. Utveckling sker med andra ord, men kanske inte just inom de områden som anställda önskar.

Undersökningar har gjorts i Mexikos för att se vilka sorters zoner som överlever. När studien påbörjades 1994 fanns ett antal zoner inom både textil, elektronik och bildelar. När samma undersökning gjordes 2004 var 60% av alla fabriker som tillverkade bildelar kvar, men bara 23% av de som producerade kläder (Sargent – Matthews 2009: 1071). Resultatet av denna undersökning tyder på att det skett någon sorts utveckling i bilindustrin som gör att större delen av deras fabriker överlever medan klädproduktionen har minskat drastiskt. Möjligen kan det påvisa att konsumenterna har ökat sitt behov av bilar, indirekt alltså bildelar, medan behovet av kläder inte kunnat upprätthållas eller ökas. Möjligheten finns också att något hänt i klädproduktionen som gör att det inte är lika attraktivt att producera kläder för det är inte lika bra betalt som att tillverka bildelar. Kinas sysselsättningsantal ökade också med 10 miljoner på bara fyra år på 2000-talet. Det kan vara ett skäl till att det går bra för Kina och Mexiko får smällen för det. Kina och Mexiko har liknande exportintressen med USA som mottagare men Kina har fått övertaget sen början på 2000-talet (Sargent – Matthews 2009: 1071).

Högt ansedda akademiker och politiker har propagerat för att Mexiko ska kunna stå sig i konkurrensen från Kina, och andra länder med, måste de sluta tänka på att få tillbaka sina lågt betalade arbeten och istället satsa på att företag som har mycket teknologi i sin industri eftersom lönerna är högre i Mexiko än i Kina. Vad som egentligen sägs med detta argument är att Mexiko måste se till att ha en fördel som inte finns i Kina. De måste uppgradera sig, vilket Kina också kan göra, men de ska sen betala sina arbetare bättre för att på så vis locka människor dit. Kan Mexiko utveckla sig i denna riktning som det verkar som många vill kan de bli ett land som har det bättre än andra vad gäller löner. Just löner är ofta omdebatterat och kan Mexiko vara en vägledare i den frågan kan de tjäna mycket, allt tack vare zonerna som en gång etablerade sig där. Konkurrenten Kina har visat att de kan med lågavlönade arbetare ha en effektiv produktion av högteknologiska varor, vilket gör att Mexiko får se till att vara bättre på en front, tex lönen (Sargent – Matthews 2009: 1072).

Kina har i motsats till andra länder en hel del zoner som är fullskaliga med infrastruktur till skolor, transport och service för människorna som bor där (ILO 1998). Det låter som ett attraktivt alternativ om det det andra är att vara arbetslös och bo på gatan. Med förutsättningar som dessa finns det möjlighet för företagen i zonerna att ha anställda som är relativt nöjda med sin situation och kan arbeta för att företaget ska gå bra. Fungerar det finns det chans till tillväxt och utveckling som kan gynna zonen i långa loppet. Det finns människor som kan arbeta om företagen bara ser till att ta fram det som behövs så kan de tjäna mycket och låta arbetarna prova sig fram till bästa lösningen på

olika problem eller hitta bästa sättet att sy ett plagg. Med infrastrukturen som finns är det fullt möjligt att ge den vård till anställda som kan behövas för att all produktion sen ska bli så perfekt som möjligt.

Honduras är ett fattigt land med väldigt många arbetslösa vilket har gjort det till ett perfekt land att etablera sig i, det finns således mycket arbetskraft att utnyttja. USA har gjort det och äger nästan hälften av alla maquilas i landet och hälften av alla maquilaarbetare finns också i USAs maquilas (Ver Beek 2001: 1556). Med den potential som finns i Honduras med så många arbetslösa skulle landet kunna blomstra om industrier startas och löner betalas. Hamnar lönerna på en nivå som gör det möjligt att överleva kan konsumtionen i landet komma igång. Fungerar det så kommer ekonomin i helhet i landet att fungera mycket bättre vilket kan leda till tillväxt och utveckling i slutändan. Befolkningen går ca 11 år i skolan (the world factbook - Honduras) vilket är lite jämfört med västvärlden men det finns en grund att bygga vidare på som kan gynna landet när en tid passerat. Hur det ska ske är en fråga om moral om omvärlden vill hjälpa till, men omvärlden kan då säga att det finns så många länder som behöver hjälp och de kan inte hjälpa alla.

Boende, säkerhet, miljö och hälsa

Med tanke på de pengar som ett företag i en EPZ slipper betala i skatter och andra avgifter kan man tycka att lite mer pengar borde kunna läggas på säker miljö och säkert boende för de anställda, men det är ett beslut som ansvariga måste ta. Om världsländan har något att säga till om skulle detta kanske vara en bra sak att trycka på, eftersom det är deras medborgare som råkar illa ut. Det går inte att säga att en världsdel är bättre än en annan vad gäller säkerhet och hälsa. Både i Taiwan, Kina och Mexiko finns det fall som berättar om dålig standard vilket kostar människoliv. Dessutom har människor låsts inne i en fabrik i Bangladesh när det brunnit ett antal gånger. I centralamerikanska Guatemala har även endast fem av tio fabriker som undersökts klarat kraven på hälso- och säkerhetsstandarder vilket gör det ännu mer värt att diskutera och i framtiden förändra. Nicaragua får också utstå stämpeln ett förfärligt land när det gäller boendemiljö och hälsa. Människorna som bor inom områdena saknar städning och drickbart vatten (McCallum 2011: 11).

Världsbanken har också börjat fundera på om zonerna tillför något mer till länderna än att bara ge skattelättnader till företag som skulle investerat där ändå, kanske pengarna kunde ha används till något miljömässigt mål om de kommit in i form av skattepengar. Problem som uppdragats i Centralamerika är farliga både för hälsan och miljön. Kemikalier används för blekning och färgning av kläder, andra för att göra kläder vattentäta, damm från olika material och spänningar i nackmuskler på grund av för mycket jobb lutande över symaskiner är problem som existerar (Nielsen 2007). Hade företag som ändå skulle investerat i landet betalt skatter kunde pengar använts till att förhindra just sådana här saker och förbättrat arbetarnas hälsa och arbetsmiljö.

I Nicaragua har arbetsmiljön haft sådan inverkan att läkare har hittat onormalt många fall av muskelåkommor och ett stort antal arbetare har rapporterat andningsproblem. Ej publicerat material från Nicaragua har också påvisat psykosociala problem så förnedrande att arbetet i zonerna inte ansetts värdigt (Nielsen 2007). Då problem med miljö och hälsa är ett uppenbart problem i EPZ borde det kanske skrivas som en regel i avtalen för att få ha zoner att det måste finnas bra sjukvård tillgänglig och arbetsförhållanden måste leva upp till en viss standard. Företag som expanderar har pengar, men kanske inget samvete eftersom de inte ser till att arbetsplatserna är värdiga att jobba på. Frågan är då hur det ska lösas på bästa sätt för alla inblandade parter.

En nyligen gjord studie från Honduras visar att 90% av kvinnorna slutar arbeta innan de fyller 33,

vilket är väldigt tidigt men det tros bero på hälsoproblem (Nielsen 2007). Utan försäkringen från företaget om vård blir det ett problem att jobba kvar om de är mödrar som behöver vård, och även till sina barn. Kampen för hälsovård pågår och i Honduras visade det sig att motstånd kan löna sig. Fackföreningsverksamheten fick ett nytt ansikte och de utländska investerarna fick ge med sig. Anställda fick förmåner som sjukvård och skolor genom kollektivt handlande (Nielsen 2007). Här är det tydligt att det kan löna sig att aktivt kämpa för bättre förhållanden. Hälsan förbättras, läkare finns att tillgå som kan lindra spända nackar och ryggont. Chansen till utbildning ökade också drastiskt, barn till anställda kan få gå i skolan och vidareutbildning för vuxna kanske också möjlig.

En studie från Sri Lanka påpekar att det är farligt att bo och arbeta i Katunayakezonen. Det är inte zonernas upplägg som gör att det är farligt för kvinnor som blir rånade eller våldtagna, det är deras eget fel, de uppträder på fel sätt sägs det i informella intervjuer. Kvinnorna flyttar dit av egen vilja men väl där blir de sedda som prostituerade och får höra att det är dåligt att bo där. Hushållen är av låg standard (Attanapola 2007: 217,221). Trots dessa dåliga boenden och vad kvinnorna kan råka ut för flyttar ändå unga kvinnor hit för arbeta. Ingen ser till att standarden bli bättre eller att säkerheten blir bättre.

En annan studie från USA visar att det ofta är fattiga och minoritetsgrupper som bor nära miljöfarliga områden (Grineski – Collins 2008: 249). Det är inte omöjligt att detta stämmer in på exportzonerna också. Många bor inom ett visst område i anslutning till företagen och miljöfarliga ämnen har dokumenterat läckt ut i naturen. Människor som inte har det bättre än att de måste hämta vatten ur forsar kan bli sjuka av det. I sin tur kan det leda till att de inte kan jobba och inkomsten uteblir vilket inte förbättrar deras situation vad gäller pengar, hälsa eller fattigdom. Kan de inte försörja sig är det svårare att få tag i medicin när de inte kan betala och det blir en ond cirkel. Om någon inte kan arbeta finns det alltid flera som bara väntar på chansen att ta över. Utemiljön är alltså av stor betydelse för hur pass väl en människa kan fungera och blir de sjuka för att företag inte sköter sina utsläpp borde det vara en väckarklocka. Har företagen många som vill arbeta är det kanske inte lika viktigt eftersom deras produktion kan fortgå ändå.

Åren 1994-2004 minskade staten i Mexiko sina bidrag till övervakning av utsläpp och inspektioner av företag. Utlandsägda maquiladoras visade sig vara renare vad gäller utsläpp än mexikanska. Det är allmänt känt att alla fabriker längs gränsen mellan USA och Mexiko har skadat miljön och ökat hälsoriskerna (Grineski – Collins 2008: 253). Med dessa bekräftade resultat finns det alltså stora risker med exportzoner. Hälsosfarliga ämnen som kemikalier och tegelugnar finns överallt och de skadar hälsan vilket gör det svårt att leva och arbeta. Sjukdomar som inte behandlas kan tvinga fram sjukhusvistelse som den sjuka inte kan betala, vilket kan leda till att vården uteblir och personen bara blir en börda för samhället. Individerna tjänar inga pengar och zonerna kan mista bra arbetare, även om de troligen bara ersätter dem med nästa på tur.

Det har varit så att regeringar sett zonerna som kortvariga snabba lösningar på arbetslöshetsproblemet vilket gjort att de förbiset sina anställdas behov. Rättigheter, lagar och skyddandet av miljön har fått stå åt sidan (Nielsen 2007) vilket gjort att många länder inte har haft en tanke på miljökonsekvenser eller bra sjukvård. För att förhindra anställdas möjligheter att få vad de har rätt till har styrande sett till att osäkerheten kring anställningsvillkoren gör dem osäkra på att agera med rädsla för att förlora jobbet, arbetsmiljön skapar misstro (Nielsen 2007). Agerandet från ansvarigas sida är inte exemplariskt mot sina anställda. Säkerhet vad gäller både anställningen och den fysiska tillvaron i fabriken är inte optimal och det är skapar ju oro för den anställde, vilket i sin tur kan skapa mental ohälsa i form av depression och osäkerhet.

En del av zonerna är inte riktigt lika hemska som andra verkar. Vissa tillverkar märkesvaror som

Levi's och Hanes. De som arbetar i dessa fabriker kan avnjuta luftkonditionering, bra sjukvård, transport och subventionerade måltider (Jenkins et al. 1998: 40). Jämfört med arbetsförhållandena på vissa platser i Asien låter detta som ett himmelrike. Hur det kan komma sig är inte så konstigt egentligen. Företagen har pengar och är förmodligen måna om sitt varumärke. Då kan det inte läcka ut skandaler om usla arbetsförhållanden, dåliga löner och undermåligt boende. Skulle det bli känt att arbetarna lever under hemska förhållanden kan det drabba försäljningen hårt vilket gör att pengainflödet minskar. Det är dåligt för företaget och det är dåligt för zonen som får inte mindre pengar till sin utgifter som boende och säkerhet. Sker ett misstag kan mycket gå fel.

Den andra extremt negativa bilden finns även i Centralamerika: företag vars enda ledstjärna är att tjäna så mycket pengar som möjligt och spendera så lite som möjligt på sina anställda och deras välbefinnande. Ingen sjukvård, ingen luftkonditionering (Jenkins et al. 1998: 40). Motsatserna jämfört med föregående stycke är helt oförståeliga. Några ser till att det är trevligt att arbeta, andra ser bara människor som en del av medlen för produktion och bryr sig inte mer. Att dessa skillnader kan uppstå beror på ägarnas egna intressen, antingen har de ett märke att tänka på eller så vill de bara producera så mycket som möjligt. Boendet är inte prioriterat, inte hälsan heller. I Kina har dödsfall rapporterats på grund av dålig säkerhet och det är inte omöjligt att likande saker kan hända i Centralamerika. Bara en symaskin för att tillverka ett par Levis's kan göra stor skada på en anställd om oturen är framme och syr sig i handen. Tanken på säkerhet verkar vara bortblåst.

I Honduras, Nicaragua, Guatemala, Costa Rica och El Salvador är omsättningshastigheten på arbetare 2%-5% i månaden, i vissa fall upp till 8% (Jenkins et al 1998: 41). Detta måste tyda på att det är något som inte är bra och företagen får försöka hitta på nya metoder för att få ner antalet arbetare som slutar eller är mycket frånvarande. Något som de gjort i det förflutna måste ha varit mindre bra för de anställda eftersom de slutar eller inte är på plats.

Allt som kan vara så bra med EPZ har tydligen en baksida med och miljön som ska värnas om är utsatt för skadegörelse. Som tidigare nämnts slipper företagen skatter och andra avgifter, då kan de lägga lite av pengarna på att ta hand om sin miljö. Ett problem med kostnader kan vara att det mest är små företag från både industrialiserade och utvecklingsländer som flyttar till exportzoner (Amirahmedi - Wu 1995: 841) och kanske inte har tillräckligt med pengar för att lösa problem som uppstår eller så prioriteras inte miljöproblem. Om cheferna sedan är europeiska som i fallet med vissa zoner i Indien (Cross 2009: 363) kan det vara så att de bryr sig mindre om de anställda och miljön runt omkring. Taiwan är dock en förebild när det gäller miljö. De har börjat tänka på att ta hand om miljön runtomkring (Amirahmedi - Wu 1995: 843).

Kvinnors självbestämmande och fattigdom

Självbestämmande

Lönen kvinnorna får för sitt arbete gör att de har något med sig in i äktenskapet och kan känna att de bidrar med något vilket kan vara viktigt för deras självkänsla att de kan klara av saker själva. Detta argument stöds även av en undersökning som gjorts med malaysiska kvinnor som påstår att även om jobbet bara gav dem något enkelt att göra så var arbetet där något som gav dem självkänsla. Stadslivet gav dem fler möjligheter än livet ute i byarna, dit de inte längre önskade återvända. De kunde nu själva bidra till sitt uppehälle (Casperesz 1998: 259) och de följer inte den typiska modellen av hur kvinna ska vara i en värld där mannen är försörjaren och kvinnan står för hushållet. De verkar bryta mot den generella teorin om hur kvinnan ska vara när de skaffar sig ett eget arbete med inkomst.

År 1997 sa den välkända ekonomen Paul Krugman dåliga jobb med dåliga löner är bättre än inga jobb alls (Van Beek 2001: 1555). För fattiga människor som lever i länder med exportzoner kan det vara väldigt lockande att ta ett sådant jobb där de tjänar mer än de gjorde innan men kanske ändå inte tillräckligt för att kunna leva ett bra liv med en godkänd standard på boende. Lite pengar till mat så de slipper leva hungriga i fattigdom kan anses bättre än inget alls, och det kan även bättra på självförtroendet när de får bestämma själva. Studier som gjorts visar att arbetarna i Mexikos maquiladoras inte alltid är arbetslösa innan de kommer till sin nya arbetsplats. Familjeföretag är en tidigare arbetsgivare som nämns. Arbetarna är inte de fattigaste som finns utan har någon sorts bakgrund redan (Van Beek 2001: 1555). Med en bakgrund är det också kanske lättare att ta beslutet att flytta till ett nytt jobb och komma bort från ett fattigare tidigare liv. Det är inte bara ett ekonomiskt beslut utan visar även självbestämmande. Ett dåligt betalt jobb är kanske bättre än inget alls.

Huvudsyftet med att komma till en EPZ är att arbeta, tjäna pengar och samtidigt få många nya vänner. Förutom att vara en källa till inkomst och bättre självkänsla ger det även nya vänner och familjer. En zon kan alltså ge så mycket mer än det grundläggande enligt kvinnors berättelser (Mack 2004: 172). Mack har själv fått höra detta berättat under sina fältstudier på Batam Island 1998. När kvinnorna påstår sig känna sig fria i zonen och att de kände sig instängda i sina hem så verkar EPZ spela en viktig roll i deras liv. Det är inte bara ett arbete utan även en frihet som kan tänkas påverka deras självförtroende på ett positivt sätt.

Vidare finns det många studier som påvisar att EPZ minskar välfärden i ett land, men vissa andra påstår att de kan öka välfärden om ett antal villkor uppfylls, ett av dem är diversifierad produktion (Engman et al 2007: 22). Om detta krav kan uppfyllas, vilket borde vara möjligt eftersom många länder har företag i både textil och elektronikbranschen. Uppfylls kravet bör ju välfärden då kunna öka enligt Engman et als källa och då ökar chansen för kvinnor att få bli mer självbestämmande när de har det så bra att de kan ge sig av hemifrån och själva bestämma vad de vill göra. Beroende på definitionen av välfärd kan även deras ekonomiska resurser bli bättre och då minskar fattigdomen, eller den månatliga lönen kan stiga, om ej kanske inte över fattigdomsgränsen.

USA och Panama slöt avtal om zoner i Panama under senare delen av 2000-talet. Avtalet innebär att de anställda fortfarande får strejka och restriktionerna på kollektiva förhandlingar togs bort (US-Panama agreement (odaterad)). Ett avtal som detta innebär mer självbestämmande åt arbetarna och kollektiva förhandlingar kan betyda mer lön. Om reglerna följs kan det betyda att fattigdom blir mindre utspritt och invånarna får det bättre. Om kvinnor får mer pengar i plånboken kan de bättre bestämma över sig själva och inte vara beroende av manliga släktingar. Många sökte sig till zonerna för att slippa infinna sig i den traditionella rollen som underordnad sin man med ansvar för mat och barn och nu kan de tjäna pengar på arbete. 91,9 % av befolkningen över 15 år kan läsa (Panama) så de har förutsättningar att ta vara på sig själva, få ett jobb och möjlighet att ställa krav. Har de anställda också rätt att strejka får de uttrycka sin egen åsikt och kan bilda fackföreningar som kämpar för deras rätt. Avtalet som USA och Panama slöt ger mer rätt till arbetarna att just få bestämma. Kan de läsa och göra sig förstådda finns chansen att de gör fler försök att hävda sig för sin egen skull.

Cheferna i zonerna anser det bra om kvinnor kommer och arbetar, de accepterar en lägre lön än män, men från ett västerländskt perspektiv är lönen något som kan diskuteras många gånger. Kvinnors vilja att arbeta och tjäna pengar går emot traditionen i Indonesien och konflikter kan uppstå mellan dem och den allmänna uppfattningen som finns. Möjligen kan det bli konflikt mellan kvinnors önskan att arbeta, företagets tillåtelse och statens uppfattning som är emot det. Sedan kan

det även skapa konflikter mellan den äldre generationen som anser att kvinnorna ska vara hemma och kvinnornas egna önskningar att få arbeta (Mack 2004: 158). Kvinnorna har en drivkraft att lära sig och uppenbarligen ger de sig av från sina hemtrakter för att hitta ett jobb. Det strider mot den traditionella teorin och familjers önskan att de ska vara hemma och ta hand om barnen och matlagningen (Desai – Potter 2008: 369-373). Möjligheten finns ju att staten kan försöka modernisera synen på kvinnor och arbete för att hjälpa kvinnor som vill jobba och samtidigt få arbetare till exportzonerna så investeringarna blir nöjda.

Varje individs rättigheter ställs också på prov i dessa zoner. Anställda har enligt en ILO-rapport från 2007 utsatts för våld för att förhindra fackföreningsverksamhet (McCallum 2011: 4). Dessa händelser strider både mot sunt förnuft och mänskliga rättigheter. Självbestämmandet fungerar inte helt verkar det som och det blir ett misslyckande för kvinnorna som kom till zonerna för att själva få bestämma vad de vill göra. De blir straffade för att de väljer att uttrycka sin åsikt och vill engagera sig, allas rättighet att uttrycka sig efterlevs inte. Kvinnorna kan inte bestämma över sig själva så mycket som de vill.

Centralamerikanska länder har många kvinnor som arbetar, precis som i Asien, och ett antal söker sig till kvinnogrupper för utbildning och skydd. Vissa fackföreningar anser att dessa kvinnogrupper invaderar deras territorium. Efter studier i Nicaragua och Honduras klarnar bilden av varför kvinnor deltar i fackföreningar i zonerna. Svaret är att de känner att alla kan kollektivt tjäna på det, inte bara de själva personligen (Bellman 2004: 565). Kvinnligt ledarskap är också ett sätt få kvinnor att delta som testats (Bellman 2004: 569). Detta är ett sätt för kvinnor att uttrycka sin självbestämmanderätt, det är inte bara män kan styra i livet i zon, kvinnorna uttrycker sin egen vilja genom att organisera sig. Ett skäl till att gå med i en fackförening anser kvinnorna är solidaritet, ett annat är könsrelaterade problem på arbetsplatsen (Bellman 2004: 577). Kollektiva handlingar för att förbättra arbetsförhållandena är också skäl till att ansluta sig, lönehöjningar från kollektivt agerande nämns också (Bellman 2004: 578). Anslutningen till fackföreningar ger inte bara en bestämmanderätt och möjlighet att påverka utan ger kvinnorna en identitet och ett ansikte. De är inte bara en i mängden som gör sitt jobb dag ut och dag in utan de blir en enhet som kämpar för sin rätt att vara med och bestämma. De tjänar själva på att vara med, men tillsammans kan de skapa en bättre miljö för alla som helhet. Agerandet är en sorts självbestämmande när de inte tänker låta någon annan bestämma deras löner eller deras arbetsförhållanden. De vill vara med och bestämma det som berör dem i allra högsta grad. Med det ökande deltagandet kan även ett ökande humankapital diskuteras. De övar sig på att uttrycka sig, resonera, agera, öka sin egen kunskap om vad som händer och får också mer självkänsla.

Organisationen International textile garment & leather workers' federation, IGLWF, kämpar för att öka uppmärksamheten kring internationell standard av fackföreningsverksamhet (Nielsen 2007). Detta gäller även inom EPZ och är ett steg i riktning mot mer självbestämmande, inte bara för kvinnorna i zonerna utan männen. Även om män kan inneha bättre positioner inom arbetsplatsen än kvinnor är det fortfarande mycket som styrs uppifrån makthavarna i moderlandet. Genom att se till att fackföreningsverksamhet fungerar kan de inte lösa alla problem som finns, men komma en bit på väg att få mer inflytande och även löneförhandla så de kommer ur sitsen med minimilöner som gör att många fastnar i fattigdom.

Ytterligare ett mål organisationen kämpar för är att få regeringar att integrera zonerna i sin ekonomi så att nationella lagar om arbete och sociallagstiftning får en större chans att bli respekterade (Nielsen 2007). Genom att få igenom lagar hoppas de förmodligen att det ska bli bättre med självbestämmande för arbetarna och lagar om arbetsförhållanden ska upprättas. Med arbetsförhållanden som skadar hälsan och får kvinnor att uttrycka sig som att det inte är ett riktigt

jobb att arbeta i en zon kan det behövas lagar som ser till att det finns föreskrifter om arbetsförhållanden, och sen personal som ser till att det faktiskt efterlevs. Organisationen strävar också efter trepartssamtal för att förbättra relationen mellan inblandade parter i projekt i zonerna (Nielsen 2007).

Mexikanska maquiladoras har hållit kurser för sina anställda inom diverse kategorier. Det är inte bara om hur varans kvalitet kontrolleras utan bra saker som ökar självförtroende och kurser i hur man agerar i sociala sammanhang, hygien och hur de förhindrar sexuella trakasserier (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1633). Det sistnämnda kan vara bra för kvinnors egen del, att få en aning om hur de själva kan förhindra att andra trakasserar dem och själva kunna ses som en egen stark individ utan behov av skydd från en man i samhället. Deras eget humankapital får också en extra dos påfyllning av detta som kan göra kvinnor klara sig bättre själva.

Förutom dessa kurser i olika ämnen är det mycket learning-by-doing i Mexikos maquiladoras. Det ska förbättra anställdas fortbildning men samtidigt finns det ett problem med detta. Omsättningen på anställda är väldigt hög, vilket gör det svårt att utbilda alla som arbetar (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1633). Tanken är god men när folk kommer och går, upp mot 5% av de anställda byts ut varje månad i en studie som gjordes, blir det väldigt svårt att se till att alla är utbildade. I vissa zoner har siffran varit närmare 10%, vilket ställer till med ännu mer problem. På andra håll i Mexiko är siffran bara dryga procenten. Sättet att lösa detta problem har varit selektiv träning, men då har vissa som varit långt ner i hierarkin knappt fått nå utbildning alls (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1633). Fördelningen blir skev och tanken som värnade om allas rätt till löpande fortbildning på arbetet gick om intet. Självbestämmande om utbildning på arbetsplatsen existerar inte.

Det som ofta kritiseras i maquilas är att lönerna är lägre än jämviktslönen på marknaden. Det är tydligast vad gäller kvinnors löner, men även män får lägre lön än vad som är rätt. Kvinnorna pressas ofta till att ta dessa jobb av familjemedlemmar (Ver Beek 2001: 1558). När det är såhär uppenbart, uppdat i studier, är det inte underligt att folk är fattiga trots att de jobbar. Med en lön som ligger under jämviktslönen på marknaden är det svårt att få pengarna att räcka till i förhållande till inflation på matvarupriser och andra nödvändiga varor. Viljan att bestämma över sig själva finns men det blir kanske svårt att upprätthålla sina egna värderingar när pengarna inte räcker till att ta sig ur fattigdomen. Kanske är det dags för kvinnorna att inte bry sig om vad familjen säger och hitta ett jobb som betalar en lön som ligger på marknads jämviktsnivå. Jobben måste ju uppenbarligen finnas eftersom lönen i zonerna ligger under den nivån. Varför familjerna pressar sina döttrar att ta dessa underbetalda jobb tänkas vara för att då vet de var döttrarna är, flyttar de till en stad har de inte samma kontroll längre då kvinnan kan bestämma mer själv vad hon vill göra.

I Filipinerna har mycket jobb gjorts för att reformera och etablera system för organisation av arbete samt för att upprätthålla rätten till fackföreningar (ILO 1998). Här händer något som inte verkar vara standard över allt i världen, bara i vissa länder, det finns de som tar initiativ till att ha fackföreningar. Allt är inte så negativt som det kanske låter, men det måste sägas att det är inte såhär bra på alla zoner i Filipinerna. De har kommit långt men långt ifrån hela vägen fram. Tillfällena när ledare för zonerna och fackföreningar faktiskt träffas och för att diskutera och ta fram konkreta förslag och bindande avtal är extremt få. Det finns lagar i värdlandet som påverkar zonerna om lönesättning, ledighet, uppsägning och semester som ska se till individernas bästa (ILO 1998). Sådana lagar om lön påverkar befolkningen i stort vad gäller fattigdom och självbestämmande. Med låg lön kan de knappast bidra i större omfattning till att landets ekonomi ska gå runt, de kan inte konsumera något för pengarna räcker inte till mer än mat och lite kläder på sin höjd. I sådana situationer behövs fackföreningar att föra arbetarnas gemensamma talan, och är kvinnor med och bestämmer stärker det självförtroendet och troligen även deras egen ställning i samhället.

Karibiska Dominikanska republiken har likt Filipinerna kommit en bra bit på väg vad gäller arbete och standarder i sina zoner. Dock är det även svårt här att få igenom kollektivavtal för fackföreningsaktiviteten är inte väl utvecklad (ILO 1998). Kanske är det så att länder bör lära av varandra för att kunna leva upp till en viss standard. Ett samarbete skulle definitivt gynna arbetarna och fattigdomen om det slöts ett avtal om en lön som faktiskt går att överleva på. De producerar kläder och teknikprylar som västvärlden betalar en bra slant för och då bör företagen kunna betala sina anställda anständiga löner som gör att de inte behöver leva fattiga längre. Kan en fackförening bildas finns det större möjlighet att självförtroende växer och självbestämmandet bland unga kvinnor öka så de slipper förlita sig på en man resten av livet.

Fattigdom

Kvinnorna i Katunayake från studien om Sri Lanka, likt många andra kvinnor, flydde från sina byar för att inte vara beroende av äldre syskon eller fäder. I zonerna kan de tjäna egna pengar inför framtiden men de kan också hjälpa sina familjer som kan ha svårt att be om deras hjälp, för att de är döttrar och döttrar ska inte jobba enligt tradition. Fäderna är svåra att övertala och går det inte kan det sluta med rymning. Efter en tid har deras status i familjen förbättrats när de kan bidra till inkomsten och en del kvinnor får till och med vara med och välja sina framtida män, något som styrts av föräldrarna förut (Attanapola 2007: 221-222). Kvinnors kamp för självbestämmande vad gäller yrken och äktenskapet har alltså kommit en bra bit på väg i vissa familjer. Tyvärr är det inte alla men att en del fäder har insett att deras döttrar inte bara är till för fortplantning utan även kan bidra till familjens överlevnad ekonomiskt. De får mer självständighet när de arbetar och bestämmer över sig själva samtidigt som de kan hjälpa sina familjer. Lite mer inkomst för en familj betyder ett litet steg längre bort från fattigdomen. Vissa har arbetat så mycket att de lyckats samla ihop pengar så de kan försörja sig och spara till framtiden på samma gång (Attanapola 2007: 222). Fattigdomen är på väg bort då för dem, åtminstone en bit. Om de har lön så de lever över fattigdomsgränsen förtäljer inte historien men om de kan spara så ser det ljus ut. Sedan finns det ingen önskan heller hos en del att återvända hem och gifta sig med en bonde. Det skulle vara att återvända till det liv de levde innan, med flera fattigdomsfaktorer inkluderade (Attanapola 2007: 224). De sparade pengarna och det nya goda självförtroendet kan dock komma att gå till spillo eftersom en del zoner har dåligt rykte och män kan tro att pengarna inte kommer från hederligt arbete. Zonerna kan ha dubbel inverkan på kvinnors liv verkar det som.

Trots att kvinnorna har rätt till en viss lön men får en annan fortsätter cheferna att göra som de själva tycker och tänker (UNCTC/ILO 1988: 112). Återigen kan företagets ansvar ifrågasättas om de har någon roll att spela i detta, om de har något ansvar att se till sina anställdas bästa. Samtidigt som företagen är där för att ge värdlandets befolkning jobb i första hand och se till företagets produktion kanske de bör tänka ett steg längre och göra ett gott intryck så att befolkningen i utvecklingsländer inte för all framtid har dömt dem i förväg för att de inte betalar ut löner som går att överleva på. De kan göra ett gott intryck genom att betala bra löner som, gör att folket inte blir fattiga utan kan leva över fattigdomsgränsen.

Fattigdomen är ett utbrett problem bland många arbetare. Avsaknaden av bra regler för hur många timmar som får arbetas gör att exploatering av arbetskraft är vanligt. Lönen är så låg att anställda ber om så mycket övertid som möjligt vilket leder till arbetsdagar på 12-14 timmar (Nielsen 2007). Om det är sant som det står att övertid är mer standard än undantag så är det något fel på lönesättningen, vilket inte är ovanligt i EPZ enligt andra källor. Kan inte ett heltidsjobb försörja en anställd utan de gör allt för att få så mycket övertid som möjligt är något fel. Att fattigdom existerar

får ju sin naturliga förklaring och fackföreningar blir eftertraktade av en anledning. Med en bättre lön ökar självförtroendet och kvinnors chans att klara sig själv om så önskas utan pengar från en man. Vad låg lön i zonerna också gör är att familjetiden med eventuella barn blir mindre när föräldrar måste jobba mer, vilket kan vara en sorts fattigdom när det sociala livet blir lidande. Tid till att sova blir också lidande, allt på grund av de låga lönerna i zonerna.

Vissa påstår att Nicaragua och Honduras saknar en bra grund av humankapital att kunna grunda sin export-industri på (McCallum 2011: 16). Redan här uppstår då ett problem med arbetskraften. Är humankapitalet lågt och därmed människors självförtroende är det svårt att få dem i arbete. De behöver mer utbildning för att kunna bidra med något i fabrikena. Har sedan fabrikena någon sorts teknisk utrustning blir det ännu svårare för dåligt utbildade människor att få ett jobb i zonerna. Detta är oberoende av kön men kvinnor kan råka extra illa ut eftersom det finns förutfattade meningar om kvinnor och vad de är kapabla till. Fattigdom kan lätt sprida sig om inte humankapitalet förbättras och kvinnors självbestämmande kan också minskas om de måste ty sig till en man för försörjning. EPZ har också misslyckats med att skapa anständig jobb till de här människorna (McCallum 2011: 16). När investerare knappt vill överföra någon teknik blir fortbildningen av humankapitalet lidande (ILO 1998) vilket inte skapar någon större självkänsla eller mer självbestämmande hos kvinnor eftersom de blir kvar i samma situation de varit sen de var små, beroende av en man, hans anseende och pengar.

Fattigdomen i landet blir ju heller inte bättre av att lönerna inom maquiladoras inte är likställda med dem utanför. Anledningen till skillnaden sägs vara kompetens och fackföreningsverksamheten (Buitelaar – Padilla Pérez 2000: 1632). Likt andra länder är det inte säkert att alla arbetare, manliga som kvinnliga, är anslutna till en fackförening som kan löneförhandla åt dem. Finns den är det inte ens säkert att den är rättvis eller att den kämpar för de anställdas bästa.

Teknologi

Zonerna verkar enligt tidigare information var mindre bra på att överföra teknologi. Till värdlandet sker viss teknologiöverföring, mest i samägda bolag, och den gagnar de inhemska ägaren (UNCTC/ILO 1988: 119) men om anställda tjänar något på det är svårt att avgöra utan mer information. Den teknologi som finns i mindre fabriker är inte tillräckligt komplicerad för att räknas. Finns det ingen teknologi som värdlandet tjänar på att få överförd så blir det ju ingen överföring.

Få zoner utvecklas så mycket att de kommer förbi det första stadiet, mycket repetitivt arbete, i utvecklingen av zonerna (Sargent – Matthews 2009: 1069). Detta skulle kunna vara ett skäl till att teknologiöverföring inte har skett i så stor utsträckning som kanske hoppats från värdländernas sida. Om det är så som tidigare nämnts att det är få zoner som kommer längre än steg ett, kanske till steg två med lite mer sofistikerat arbete, så är det inte konstigt att så lite teknologi överförs och litteraturen om det är så knapp. Forskning och utveckling är också ett drag som tredje klassen har och dessa kan ju tänkas stanna på hemmaplan för att få pengar till det som den egna staten kan stötta med.

Den första tekniken som överförs är inte teknik till produktion utan organisationstekniker och modern management. Hög kvalitet på produkter börjar efterfrågas och då behövs det en ledning som kan ändra produktionen om det behövs. Vad gäller hela produkt- och processteknologi är det endast ett litet antal inhemska arbetare som får kunskap om uppenbarligen. Design och konstruktion av produktionen behåller företagets utländska ledning för sig själv. Högteknologiska arbeten

genomförs mest inom forskning och utveckling (Buitellar – Padilla Pérez 2000: 1635). Även i detta talande exempel från Mexikos maquiladoras verkar det knappt som att det outtalade målet med teknologiöverföring uppnås. Teknik på hur produktionen förbättras och ändras stannar hos moderbolaget och deras chefer, inget går vidare till värdlandet och dess folk. Pengar och kunskap går till forskning, inte till folket som behöver kunskapen för att förändra sina levnadsförhållanden. Teknologin finns, men de med makten över den delar inte med sig.

Tyvärr är det inte heller alltid teknik och kunskap finns för att kunna utveckla tekniken, eller viljan att lära upp anställda i värdlandet (ILO 1998). Fanns viljan skulle ny teknik och kunskap kunna överföras och hjälpa mindre utvecklade länder men vill ingen hjälpa till kommer inte teknik att spridas. Skäl kan ju vara att omsättningen på anställda är så hög att det inte lönar sig att utbilda dem i nya tekniker och produktionssätt, men i så fall kan de ju utbilda en grupp anställda för högre positioner i företaget och på så vis får ett skäl till att stanna. Ett skäl till att företag inte delar med sig av teknik kan också vara att de ser anställda som en kostnad snarare än en tillgång som går att utvecklas (ILO 1998).

Kritik mot export processing zones

Alla är dock inte överförtjusta över dessa zoner som finns lite var stans både i Asien och Centralamerika.

I Indien är alla inte glada över att staten tar mark som tillhört familjer i flera generationer för att bygga nya zoner. Kritikerna påstår att det kostar mer än det smakar med att skapa zonerna och få dem lönsamma med jobb som genererar inkomst för staten och teknologiöverföring som gynnar folket. Kvinnor exploateras i arbete och rättigheter på arbetsmarknaden efterlevs inte. Det är även odemokratiskt, korrupt och inte tillräckligt transparent (Cross 2009: 354). Med dessa argument vill de påpeka att zonerna inte är den gyllene vägen till framgång som många har påstått. En zon ska användas för att hjälpa ett lands utveckling och ekonomi men under tiden får arbetare, enligt ovan argument kvinnor, dåligt med lön, arbetslivsreglerna följs inte, eller så existerar inte regler. Organisationen är inte tillräckligt transparent för att utifrån kunna synas i kanterna av utomstående. Dessutom påpekar vissa att statens förhållande till resurser har förändrats totalt och nu tjänar endast personer i toppskikten på dessa att zoner byggs (Cross 2009: 354). Arbetskraften ses också som vilken annan faktor som helst för att få så mycket ekonomisk vinst som möjligt från företaget (Casperezs 1998: 255), vilket kan kritiseras. Någon sorts ansvar borde varje företag ha, och har de det måste ledningen se till att följa sina egna regler.

Utöver denna kritik finns det även de som är kritiska till att utländska investerare i EPZ världen över får skattelättnader för att kunna bedriva sin verksamhet i zonerna. Inhemska företag som behöver hjälp att komma på fötter borde likaväl kunna få den hjälpen för att direkt stödja landets egna företagare, inte gå omvägen med utländska investeringar (Weissman 1996: 12-16). I Indien finns det även röster inom de styrande i kongressen som är kritisk till byggandet av nya zoner. Bönder blir tvingade att sälja sina åkermarker för att staten ska kunna bygga nya zoner på den och detta är inte som det är tänkt. I farten blir även bönderna av med sina yrken och förlorar sin inkomst. Även staten kan gå back på att ha zonerna, menar artikelförfattaren i *The Economist*. Investeringar skulle skett även utan zonerna och nu uteblir skatteintäkter genom att ge företagen som flyttar dit skattelättnader (*The Economist* 2006). Företagen har också väldigt få länkar till den inhemska ekonomin vilket inte är meningen utan de ska samarbeta. När det inte längre heller finns några ekonomiska fördelar med att vara kvar i zonen flyttar företagen hem igen och detta är också något som kritiserats eftersom det inte gynnar värdlandet som är tanken med EPZ (Potter et al. 2008: 148).

Vad gäller pengar är det inte alltid heller en succé med zonerna. Den statliga inkomsten är inte alltid i positiva siffror utan kan även bli stora negativa tal. För att missbruket av pengar och makt ska kunna minska skulle stora insatser behöva göras (Granados 2005: 77) vilket gör att teorin om att zoner är något jättebra som skapar välstånd för ett land kanske bör ses över. Löner är inte heller lika, vare sig mellan zoner i olika länder eller mellan zonen och företagen utanför. Vissa länder har högre löner i zonerna än utanför, andra har högre löner utanför. Det är inte samma någonsans vilket gör det svårt att säga att det är bra att arbeta i en zon för det ger bra lön.

Bostadsanläggningar i Sri Lanka sattes upp i all hast på 1980-talet och underhållet är under all kritik. De fick aldrig något godkännande från tillsynsmyndigheten heller (Shaw 2007: 53). Hela teorin om att EPZ verkar vara något bra får sig en törn när saker som detta påpekas. Shaws publikation är från 2007 och att något som byggdes för 20 år sen inte håller någon standard eller har blivit åtgärdat visar på att de ansvariga inte bryr sig tillräckligt mycket. Som vanligt är det en fråga om samvete och moral från de ansvariga att åtgärda problem som finns. ILO och the International Trade Union Confederation har uttryckt sina åsikter om att arbetsförhållandena inte lever upp till

kraven ställda av WTO och även makroekonomiska syftet med att ha sådana arbetsförhållanden. Trots detta fortsätter många länder med EPZ eftersom de ser det som bästa alternativet för att inte halka efter i den ekonomiska tillväxten (McCallum 2011: 3).

Slutsats och kommentarer

Ekonomi och utveckling

Mina slutsatser om vilken roll zonerna spelar värdlandets ekonomi och utveckling är delade efter ha gjort denna studie.

Värdlandernas ekonomi tar skada av att billigt material importeras i stora mängder. Betalningsbalansen kan göra att det blir svårt med stora investeringar i framtiden vilket är negativt för ett lands ekonomi och utveckling. Ur detta perspektiv har zonerna knappast hjälperollen, utan snarare rollen som bov.

Värdlandets ekonomi tjänar på att ha zonerna där när mer pengar kommer i omlopp och arbetare får lön som kan spenderas på konsumtionsvaror. Zonerna ger jobb till människor, främst kvinnorna, som sedan kan spendera pengarna i det ekonomiska kretsloppet. Nu är zonernas roll mer som en välgörare. Samtidigt kan den svarta handeln inom zonerna skada ekonomin, och då blir zonerna inte uppskattade av värdlandet och har då bara en negativ roll som skadar.

Det som zonerna kan bidra med till utveckling är arbetstillfällena som skapas. Det blir en fördel som gör att landet får en komparativ fördel och den ekonomiska teorin stämmer då väl in. Zonerna kan alltså vara en sorts genväg till industrialisering och utveckling. Företagen i zonerna utbildar sin arbetskraft till viss del som gör att de anställda kan själva bidra lite till utvecklingen. Denna utbildning ser jag inte som att den endast kommer till nytta i zonerna, utan även utanför. Kurserna i socialt agerande kan komma till nytta även utanför. Då är rollen bytt till att vara förebild.

Jag diskuterade att efter några år känner företagen i zonerna värdlandets marknad bättre kan bidra till utveckling, då främst för värdlandets företag. Om värdlandets företag får in mer pengar för att deras produkter säljs till zonerna kan de hjälpa sig själva och utvecklas, vilket jag tror kan gynna värdlandets utveckling i längden. När företaget sen utvecklas kan de behöva nyanställa och fler invånare får arbete och pengar att spendera i landets ekonomi.

En zon kan bli en förebild för inhemska företag om den kan visa att det går att klara sig utan subventioner från regeringar och andra instanser. Inhemska, lokala företag måste förstå att de kan överleva och utveckla sin export utan att staten ska behöva hjälpa dem. Det handlar bara om att ha rätt strategi och kan zonerna i ett land vara en förebild och visa det kan mycket hända. Att se andra lyckas kan vara en sporre för landets egna företag. Inser företagen att de kan vara en förebild, vilket de kan vara, kan värdlandet utvecklas i önskad riktning och då har zonerna rollen som förebild.

Boende, säkerhet, miljö och hälsa

Arbetarna bor ofta i eller strax utanför zonen där de jobbar och med tanke på bränder och avsaknaden av larm och sjukvård är miljön inte den bästa för ett hälsosamt liv. Som tidigare nämndes betalas inte skatter och då finns det pengar som kan läggas på boendet för arbetarna, men det sker uppenbarligen inte och det ger en bild av en arbetsgivare som vill ha kontroll över sina anställda men knappast tänker på deras säkerhet eller komfort. De vill veta vad som händer men bryr sig inte mer. Ur detta perspektiv är zonerna knappast nån förebild att se upp till och de sätter ingen standard för hur ett bra boende bör vara. Avsaknaden av rent vatten som kan uppstå vid utsläpp gör inte zonerna mer attraktiva i mitt tycke heller, och avsaknaden av avtal för arbetsmiljö

och boende gör det inte bättre. När jag sedan läste att Mexiko har minskat på antalet inspektioner av sina maquilas blir jag mörkrädd. Företagen kan göra nästan vad de vill med Mexikos arbetare och deras bostäder. Min tanke är att den höga omsättningen av anställda som Jenkins et al skrev om (1998: 41) måste bero på att något inte är så bra som det skulle kunna vara, det är för oattraktivt att arbeta hela livet i en zon.

Inte heller när det gäller miljön verkar zonerna ta sitt ansvar på fullt allvar. Miljöförstöring har upptäckts men inget har gjorts och enligt detta är de knappast några bra förebilder för inhemska företag som skulle kunna bli bättre på sin avfallshantering. Pengarna som skulle gått till skatter skulle kunna användas till miljön istället och på så vis göra EPZ till en förebild för hur avfall ska ha hanteras. Med tanke på de resurser som finns i zonens hemland, oftast ett industrialiserat land, kan det inte vara så svårt att hålla rent och visa andra hur man bör hantera avfall, speciellt farligt avfall. Företag som tillverkar märkeskläder har bättre förhållanden eftersom de har ett rykte att upprätthålla, andra företag som vill bli populära i världlandet bör ta efter dem. Ur ett miljömässigt perspektiv är inte zonerna några förebilder, de har en roll som många andra företag utanför också har. De smutsar ner och är miljöbovar.

Kvinnors självbestämmande och fattigdom

Slutsatsen om vilken roll EPZ har gällande kvinnors självbestämmande och allmänt om fattigdom är lite blandad, både positiv och negativ.

Många kvinnor vill ha lön för att bli mer självständiga, vilket de får när de arbetar i zonerna. De får bättre självkänsla och ser möjligheterna som finns i mer urbaniserade områden. I zonerna upplever de en frihet de önskat sig länge. Pressen de känner hemma har försvunnit och nu kan de leva som de själva önskar helt utan traditioner som tynger ner dem. På detta vis har zonerna en viktig roll och uppgift: kvinnorna får frihet, lön, nya vänner, erfarenheter och kan bestämma över sig själva. Zonerna förknippas med något bra, det är något positivt med dem.

Dock finns det mindre bra saker också för kvinnorna. I vissa zoner har människohandel och droger varit vanligt och det kan skapa problem för familjer med starka traditioner som vill gifta bort sina döttrar efter de arbetat i zonen. Ledningen i varje zon kan inte ta allt ansvar självklart men kan åtminstone försöka upprätthålla nån sorts ordning inom och strax utanför sitt område. Om kvinnorna berättar om sina upplevelser kan zonernas rykten påverkas och risken är att fler ser det som en farlig arbetsplats. EPZ kan alltså både vara frihet för kvinnor, men de kan också vara en fälla som för med sig tråkigheter inför framtiden vilket inte är tanken. Tanken med zonerna är dock inte att de ska ta till vara kvinnornas intressen utan att få produktionen att blomstra så de kan inte ställas till svars för det, anser jag.

Självbestämmande tar sig en annan form också än bara frihet att arbeta. Fackföreningsverksamheten har haft en tendens att dra till sig kvinnor eftersom många ser det som ett sätt att påverka sin egen framtid i form av lön och förmåner. Om de sedan lyckas är ju upp till var och en beroende på vad varje individ ville få ut av det. Helt klart är alla fall att kvinnor som engagerar sig bryter mot traditionen och teorin att kvinnor ska vara hemma och bli försörjda av sin make. Regeringar försöker integrera zoner mer i världlandets lagstiftning som kommer gynna kvinnors självbestämmande vilket betyder att kvinnors arbete i zonerna kan i förlängningen göra att de får det bättre. Överflödet av kvinnor som vill arbeta gör det möjligt för företagen att hålla sina kostnader nere och få en fördel som andra länder inte har. Kvinnors självbestämmande och vilja att arbeta är positivt för företagen.

Vad gäller fattigdom i allmänhet kan EPZ betraktas både som välgörare och som slavdrivare. Det är bra att de ger jobb och arbetarna får lön som de kanske inte annars skulle fått. De kan spendera dessa pengar på förnödenheter de behöver och hjälpa sig själva. Så här bra är situationen dock inte alltid utan det finns företag i zonerna som betalar sin anställda löner som de hade när de var trainees, och sedan inte uppgraderar deras lön när de blivit normalt anställda. Sättet arbetsgivarna agerar är inte enligt regler som jag antar existerar där, annars hade exemplet inte funnits (UNCTC/ILO 1988: 112). Löner som gör att arbetarna måste jobba övertid nästan jämt är inte något jag anser rätt. Det som kan ses som positivt, att löner betalas ut, kan lika enkelt ses som negativt, fel lön, beroende på hur man ser på det. Zonernas roll relaterat till fattigdom är inte jättebra alltså. De förbättrar inte situationen jättemycket.

Teknologi

Teknologiöverföring från företagen till värdlandet är ett omtvistat ämne och slutsatser om dess betydelse är minst lika svår. Det sker uppenbarligen en överföring men den mesta teknologin är enkel att lära sig eller så är det endast ett fåtal som får lära sig. Mycket har även handlat om organisationsteknologi vilket inte gynnat så många. Pengar läggs på forskning i företagen och detta förläggs på hemmaplan vilket gör att anställda i zonerna inte får ut något av det. Uppfattningen jag har fått utifrån denna studie är att det inte är mycket teknologi som överförs då de flesta zoner endast har arbetsintensiv produktion, inte produktion som kräver teknologi. Den teknologi som faktiskt överförs upplever jag som minimal och kanske bör de industrialiserade länderna göra mer för att hjälpa värdländerna med teknologi som kan underlätta deras vardag. Zonernas roll i denna fråga blir inte någon större eftersom överföringen inte verkar ha någon större påverkan på värdlandet som helhet. Undantaget är stora företag som är samägda av värdlandet och hemlandet. Båda länder får dra sitt strå till stacken och eftersom det oftast är resurskrävande teknik gagnar det värdlandet. Det är undantaget.

Att jag inte hittat mer information om tekniköverföring tycker jag är lite märkligt. Skälet till det kan ju vara att det finns studier och exempel på det men att det är så pass färskt än att det inte har publicerats. Det känns som en viktig aspekt i EPZ vilket gör att jag tycker det borde finnas mer att tillgå, och att mer överföring sker, för att världen ska kunna bli en mer jämlik plats för alla. Det som saknas är viljan att hjälpa andra utan att begära att få något tillbaka.

Sammanfattning

Uppsatsen har som utgångspunkt att ta reda på vilken roll EPZ har i ekonomi och utveckling, kvinnors självbestämmande och fattigdom, boende, säkerhet, miljö och hälsa, och teknologi i ett antal länder i Centralamerika och Asien som är värddar åt export processing zones. Teorierna som användes som grund tillsammans med empiriskt material var ekonomiska teorier om frihandel, komparativa fördelar, ekonomiska vinster/fördelar med EPZ, genusteori om kvinnors traditionella roll i utvecklingsländer och teori om hur en EPZ ska fungera. För att få fram ett svar på frågeställningen användes kvalitativ analys i form av en litteraturstudie. Universitetets bibliotekskatalog och artikeldatabaser var de främsta källorna till material. Resultatet av studien visar att det är inte mycket teknik som överförs, zonerna har ingen speciellt framträdande roll där. Gällande fattigdom hade zonerna ingen större betydelse heller. Arbetare får lön men inte tillräckligt för att komma ur fattigdomen. Det som zonerna någorlunda har lyckats med är självbestämmandet. Kvinnor engagerar sig och bestämmer själva över att de vill jobba, de ger sig av hemifrån. Säkerheten, hälsan, boendet och miljön hade ingen hög prioritet heller. Det var inget som cheferna brytt sig om och inga exempel fanns som överglänste de negativa, ingen framträdande roll fanns för zonerna. Gällande ekonomi och utveckling var min slutsats att zonerna är både bovar och förebilder, lite beroende på vad som åsyftades. De kan vara en förebild och betala bra löner som i märkesfabrikerna, men de kan också vara tjuven i dramat som gör att fattigdomen fortsätter härja.

Referenser

- Abbott, Jason (1997) Export processing zones and the developing world. *Contemporary review*. Vol 270, iss 1576, pages: 232-238.
- Amirahmadi, Hooshand - Wu, Weiping (1995). Export processing zones in Asia. *Asian Survey*. Vol XXXV, no 9, pages 828-849.
- Attanapola, Chamila T (2007) Were they ever 'in place'? Sense of place and self-identities among migrant female export-processing zone workers in Sri Lanka. *Norsk geografisk tidsskrift – Norwegian journal of geography*. Vol 60, pages 217-226.
- Bellman, Mary (2004). Rationality and identity in the participation choices of female maquila workers. *Comparative political studies*. Vol 37, no 5, pages 563-589.
- Buitelaar, Rudolf M – Padilla Pérez, Ramón (2000). Maquila, economic reform and corporate strategies. *World Development*. Vol 28, no 9, pages 1627-1642.
- Casperezs, Daniella (1998). Globalization and labour: A case study of EPZ workers in Malaysia. *Economic and industrial democracy*. Vol 19, no 2, pages 253-286.
- Cross, Jamie (2009). From dreams to discontent: Educated young men and the politics of work at a special Economic Zone in Andhra Pradesh. *Contributions to Indian Sociology*. Vol 43, issue 3, pages 351-379.
- Dicken, Peter (2007) *Global shift: mapping the contours of the world economy*. 5ed. New York: The Guilford Press
- Desai, Vandana - Potter, Robert B (2008). *The companion to development studies*, 2ed. London: Hodder Education.
- Dowla, Asif (1997) Export processing zones in Bangladesh, the economic impact. *Asian Survey*. Vol XXXVII, no 6, pages 561-574.
- Engman et al. (2007) Export processing zones: past and future role in trade and development. Organization for economic co-operation and development. Trade policy working paper no 53.
- Fejes, Andreas – Thornberg, Robert (red). (2009). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- Granados, Jaime (2005) Integration and Trade. Vol. 9, iss. 23, pages 71-102.
- Grineski, Sara E – Collins, Timothy W (2008) Exploring patterns of environmental injustice in the global south: Maquiladoras in Ciudad Juárez, Mexico. *Popul environ* Pages 247-270.
- ILO (1998) *Export processing zones growing steadily*. Geneva: ILO News. Communication and public information. Referens ILO/98/34.
- Jenkins, Mauricio (2006) Sourcing patterns of firms in export processing zones (EPZ): an empirical analysis of firm-level determinants. *Journal of business research*. Vol 59, iss 3. Pages: 331-334.
- Jenkins, Mauricio et al. (1998) Export processing zones in Central America. Development discussion paper no. 646. London: Harvard University.
- Johansson, Helena - Nilsson, Lars (1997). Export processing zones as catalysts. *World development*. Vol 25, no 12, pages 2115-2128.
- Mack, Jennifer (2004). Inhabiting the imaginary: factory women at home on Batam island, Indonesia. *Singapore Journal of Tropical Geography*. Vol 25, iss 2, pages 156-179.
- McCallum, Jamie K (2011) Export processing zones: Comparative data from China, Honduras, Nicaragua and South Africa. Geneva: International labour office.

NE.se. Hämtad 11/5-2011. <http://www.ne.se/asien>

Nielsen, Jesper (2007) *Export processing zones or Free zones - the experience seen from a trade union point of view*. United federation of Danish Workers (F3).

Overview of Free Trade Zones (uppdaterad 10/3-2011) Western economic diversification Canada. Hämtad 20/5-2011 <http://www.wd.gc.ca/eng/11168.asp>

Panama <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pm.html> hämtad 15 augusti 2011. uppdaterad 12 juli, 2011.

Potter et al. (2008) *Geographies of development: an introduction to development studies*. 3 ed. Harlow: Pearson Prentice Hall.

Pressmeddelande (2010) skapad 27 2010, hämtad 1 aug 2011. <http://www.cisionwire.se/stockholms-universitet/r/det-globala-kapitalet-lokalt---visioner-och-arbetsvillkor-i-nicaraguas-frihandelszoner.c563840>

Sargent, John – Matthew, Linda (2009). China versus Mexico in the global EPZ industry: maquiladoras, FDI quality, and plant mortality. *World development*. Vol 37, no. 6, pages 1069-1082.

Seshadri, Triyakshana och Storr, Virgil Henry (2010). Knowledge problems associated with creating export zones. *The review of Austrian economics*. Vol 23, issue 4, pages 347-366.

Shaw, Judith (2007). 'There is no work in my village' The employment decisions of female garment workers in Sri Lanka's export processing zones. *Journal of developing societies*. Vol 23, issue 1-2, pages 37-58.

Silvey, Rachel M (2000) Stigmatized spaces: gender and mobility under crisis in South Sulawesi. *Gender, place and culture: A journal of feminist geography*. Vol 7, no 2. pages 143-161.

The Economist (12 Oktober 2006): Cash Cows. Hämtad 19 maj 2011. http://www.economist.com/node/8031219?story_id=8031219

The world factbook – Honduras <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ho.html>. Uppdaterad juli 2011. hämtad 3 aug 2011.

Todaro, Michael P – Smith, Stephen C (2006) *Economic development* 9th ed. Harlow: Pearson education limited.

UNCTC/ILO (1988). *Economic and social effects of multinational enterprises in export processing zones*. Geneva: ILO

United Nations (1985). *An evaluation of export zones in selected Asian countries*. ESCAP/UNCTC Publication Series B, no 8.

US-Panama agreement (årtal okänt) Labor protections and the U.S.-Panama trade promotion agreement hämtad 1/8 2011. www.whitehouse.gov/sites/default/files/panama_trade_agreement_labor.pdf

Ver Beek, Kurt Alan (2001). Maquiladoras: Exploitation or emancipation? An overview of the situation of maquiladora workers in Honduras. *World development*. Vol 29, no 9, pages 1559-1567.

Weissman, Robert (1996) Waiting to export. Africa embraces Export processing zones. *Multinational Monitor*. Vol 17, no 7&8, pages 12-16